

מפיוטי ינאי: קדושתא לפרשת החודש

שולמית אליצור

שמו של הפייטן ינאי עלה כבר בראשית חקר חוכמת ישראל, ולאחר גילוי הגניזה הקהירית החלו אט אט להיחשף יצירותיו,¹ והן הולכות ומתגלות עד היום. למרות הניסיונות לפרסם את כל פיוטי ינאי,² ברור שחלק ניכר מיצירתו איננו לפנינו: ינאי כתב קדושתא מקיפה לכל אחד מסדרי הקריאה הארץ ישראלים, על פי המחזור התלת-שנתי, אך קדושתאות למקצת הסדרים לא הגיעו לידינו, ורבות מן הקדושתאות שהתגלו שרדו באופן חלקי ולקוי. הדבר מצער משום חשיבותם הגדולה של פיוטי ינאי המוכחת מכל פיוטיו המוכרים: ינאי הוא אחד מן הקדומים שבפייטני ארץ ישראל, ונחשב ראשון הפייטנים הקלסיים, החורזים את פיוטיהם;³ פיוטיו משמרים שפע של מסורות עתיקות ומהימנות של מדרש והלכה⁴ וכן מסורות לשון ייחודיות;⁵ ועל הכול, ינאי היה משורר גדול: כל פיוטיו כתובים ברמה גבוהה מאוד, ויש ביניהם שיאים שיריים מופלאים. משום כל אלה גדולה חשיבותה של כל יצירה בלתי ידועה של ינאי המתגלה בכתבי היד העתיקים. לפרסומה של אחת היצירות הללו – קדושתא לפרשת החודש – מוקדש המאמר הנוכחי.

- * סימני ההדדה לפיוטים שבמאמר מפורטים להלן, הערה 44.
- 1 לתולדות חקר פיוטי ינאי עד שנת תרצ"ו ראה: מ' זולאי, 'מחקרי ינאי', ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ב (תרצ"ו), עמ' רטז-ריט. מחקרים ולוונטיים נוספים על ינאי יוזכרו בהמשך.
 - 2 איסוף מקיף ראשון של פיוטיו בא בספרו של מ' זולאי, פיוטי ינאי, ברלין תחר"ץ. הדפיס אותם מחדש עם כמה הוספות, ביאור מקיף ומבוא מחקרי צ"מ רבינוביץ, מחזור פיוטי רבי ינאי לתורה ולמועדים, א-ב, ירושלים ותל-אביב תשמ"ה-תשמ"ז.
 - 3 נהוג לתארך אותו לסביבות אמצע המאה השישית. ראה: רבינוביץ, שם, א, עמ' 45-54. לעדויות מתוך פיוטי ינאי על ראשוניות השימוש בחריזה ראה: ע' פליישר, שירת הקודש העברית בימי הביניים, ירושלים תשל"ה, עמ' 120; ש' אליצור, סוד משלשי קודש: הקדושתא מראשיתה עד ימי ר' אלעזר בירבי קליר, ירושלים תשע"ט, עמ' 140, הערה 77 (וראה שם, עמ' 30, הערה 129, הפניה למחקרים נוספים בעניין זמנו של ינאי).
 - 4 עם הפרסום הראשון של פיוטי ינאי עמד על כך ש' ליברמן, 'חזנות ינאי', מחקרים בתורת ארץ-ישראל, בעריכת ד' רוזנטל, ירושלים תשנ"א, עמ' 123-152 (הדפסה ראשונה: סיני, ב [תרצ"ט], עמ' רכא-רנ); והרחיב מאוד צ"מ רבינוביץ, הלכה ואגדה בפיוטי ינאי, תל-אביב תשכ"ה.
 - 5 איסוף ראשוני מרתק של רבות מהן בא במאמרו המקיף של מ' זולאי, 'עיוני לשון בפיוטי ינאי', ארץ-ישראל ופיוטיה, בעריכת א' חזן, ירושלים תשנ"ו, עמ' 451-527 (הדפסה ראשונה: ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ו [תש"ו], עמ' קסא-רמה).

הקדושתא לפרשת החודש נתגלתה מחוץ לאוספים הרגילים של הגניזה הקהירית, בכ"י סנקט־פטרבורג, פירקוביץ II A 1162, דפים 30–33, ומשום כך היא לא נרשמה בקטלוגים של המפעל לחקר השירה והפיוט בגניזה על שם עזרא פליישר. חשפו אותה לראשונה חוקרים במפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית,⁶ והעתקה של כתב היד (כולל ניתוח מילוני של מילות הקדושתא) מופיעה באתר 'מאגרים' של המילון ההיסטורי, כמובן ללא ניקוד וביאור מלא. קטעים אחדים מתוכה (פיוטים ה-ח) הדפסתי כדוגמאות לתופעות שונות בספרי 'סוד משלשי קודש',⁷ וכאן אני מבקשת להציג את הקדושתא כולה. למרבה הצער, כתב היד לא שימר את הקדושתא בשלמותה. לפנינו שני גיליונות רצופים: הראשון שבהם מתחיל בסוף הפיוט הראשון שבה – המגן,⁸ והאחרון מסתיים בראש פיוט ט.⁹ נראה שהגיליון שעטף אותם הכיל בדף הראשון את יתר טורי המגן ובדף האחרון את המשך פיוט ט.⁹ ואולם, גם במצב זה הקדושתא כמעט שלמה וראוי לפרסמה.

העתקת הקדושתא אורגנית וחלקיה באים בזה אחר זה ללא פיוטים זרים, להוציא מקום אחד: אחרי המשלש מועתקים בכתב היד שני פיוטי ד. על פי תוכנם, סביר שהפיוט השני – העוסק בדרשה על הפסוק 'החדש הזה לכם' (שמות יב, ב) ומונה את קידוש החודש בין מצוות נוספות שנצטווה משה בלשון 'זה' ונתקשה בהן – נועד לפרשת החודש, והוא המקורי בקדושתא שלפנינו. כנגד זה, הפיוט הראשון נועד לראש חודש ניסן שחל בשבת (וממילא קוראים בו את פרשת החודש), ולשונו:

אֹת לְטוֹבָה יְהִי לָעַם הַזֶּה / קִידוּשׁ חֹדֶשׁ זֶה / אֲשֶׁר קִדְּשׁ בְּיוֹם זֶה
וּפְגָשׁוּ זֶה בָּזָה / וְיִגָּשׁוּ זֶה בָּזָה / מָזָה וּמָזָה / כָּזָה וְכָזָה

6 על פי רמזים שמצאתי, נראה שהאיש שגילה את הקדושתא או טיפל בה היה עובד המילון ההיסטורי בנימין לפלר ז"ל.

7 פיוט ה נדפס בספרי, סוד משלשי קודש (לעיל, הערה 3), עמ' 209, פיוט כט; פיוט ו – עמ' 260, פיוט נא; פיוט ז – עמ' 341, פיוט עט; ופיוט ח – עמ' 329, פיוט עו.

8 ניסיונות לאתר את ראש המגן האבוד לא צלחו. בכ"י קימברידג', אוסף האוניברסיטה, Add. 3360, דף 338, נזכרת קדושתא בלתי ידועה לפרשת החודש הפותחת 'אמונתך בזמן זה'. המשפט שרד בכ"י ניר יורק, בית המדרש לרבנים, אוסף אדלר, 3071/6, אחרי פיוטים לפרשת פרה, אבל מיד לאחר הפתיחה (בתוספת האותיות 'בא...'). הקטע נקרא. מעתיק כ"י אדלר העתיק גם פיוטים של יניי (למשל את כ"י קימברידג' T-S 13 H 4.1), ולכן אין זה מן הנמנע שהמשפט 'אמונתך בזמן זה' פתח את הקדושתא הנדפסת כאן. עם זאת, כמה מן הרמזים בכ"י Add. 3360 הם לקדושתאות קלסיות של פייטנים אחרים, ביניהם פייטן בשם יעקב שרוב יצירותיו אבדו (ראה תיאור מפורט של כתב היד והרמזים שבו אצל אליצור, שם, עמ' 38–45), ולכן אי אפשר לקבוע מי חיבר את הקדושתא 'אמונתך בזמן זה'.

9 לחלק החסר מן המגן היה אמור להיות מוקדש עמוד אחד, ואם לא היו פיוטים נוספים בקונטרס ייתכן שהעמוד הראשון היה דף שער. פיוט ט³ הוא הפיוט האחרון בקדושתאות של יניי, ובדרך כלל הוא פיוט מקיף יחסית (ראה: אליצור, שם, עמ' 435–439). העובדה שראשו שרד ראויה לציון, משום שברוב ההעקות של הקדושתאות של יניי חסרים פיוטי ט³ (שם).

זֶה לְכָל חֲדָשִׁים הַיּוֹשֵׁם רֹאשׁ / וְזֶה לְכָל יָמִים חֹסֶן רֹאשׁ
 זֶה אוֹת לְעוֹלָם < נִתֵּן מִרֹאשׁ / וְזֶה יָרַח יִכּוֹן לְעוֹלָם > בְּרֹאשׁ
 5 זֶה אוֹת מְנוּחָה / וְזֶה אוֹת הַנְּחָה
 שְׁשׁוֹן וְשִׁיחָה / בְּמִשְׁנֵה נְשִׁיחָה
 הַיּוֹם לְקָדוֹשׁ

ביאור: 1 **אות לטובה:** תהילים פו, יז, ומשמעו כאן: סימן טוב; וייתכן שהפייטן מנסה גם לרמוז לשבת הנקראת 'אות' (שמות לא, יג). **לעם הזה:** לישראל. **קידוש... ביום זה:** ראש החודש שנתקדש וחל ביום השבת. 2 **ופגשו... וניגשו זה בזה:** שבת וראש חודש חלו ביום אחד. **מזה... וכזה:** מצד אחד שבת, ומצד שני ראש חודש. 3 **זה... הושם ראש:** ראש חודש ניסן נקבע כ'ראשון... לחדשי השנה' (שמות יב, ב). **זה... חוסן ראש:** ויום השבת נקבע באופן יציב וחזק ('חוסן') כראש לכל הימים, כלומר למקודש בימי השבוע. 4 **זה... הושם מראש:** יום השבת נקבע מאז ימי בראשית כ'אות הוא לעולם' (שמות לא, יז). **[וז]ה... בראש:** ובראש חודש ניסן נקבע לראשונה קידוש החודש על פי הלבנה, ולשון 'ירח יכון לעולם' על פי תהילים פט, לח. 5 **זה אות מנוחה:** השבת ניתנה כאות וכיום מנוחה. **זה אות הנחה:** ובחודש ניסן נחו ישראל מעבודות מצרים בצאתם לחופשי. 6 **ששון... נשיחה:** ונזכיר את כפל הקדושות ('נשיחה') בשמחה כפולה.

כיוון שלאורך הקדושתא כולה אין רמז שהיא נועדה לראש חודש, מסתבר שהפיוט לשבת ראש חודש ניסן לקוח מקדושתא אחרת. משום כך הבאתי בגוף הקדושתא רק את הפיוט השני. ואולם, גם הפיוט 'אות לטובה יהי' כתוב בתבנית ובסגנון האופייניים לפיוטי ד של ינאי, ולכן סביר שהוא חיבר גם אותו. ייתכן שהמעתיק הביא את שני הפיוטים החלופיים כדי לאפשר להשתמש בקדושתא גם כאשר פרשת החודש חלה בראש חודש ניסן וגם כשהיא חלה כמה ימים לפניו. עם זאת, אין לשלול את האפשרות שינאי השתמש בקדושתא שלו לפרשת החודש בשנה שבה היא חלה בראש חודש ניסן, ולשם כך החליף בה רק את פיוט ד כדי לרמוז לכפל הקדושות. במקרה כזה אפשר שלפני המעתיק עמדה הקדושתא בשני נוסחיה והוא בחר להביא זה בצד זה את שני פיוטי ד החלופיים.

רוב חלקי הקדושתא לא נתגלו בכתבי יד אחרים והם עומדים לפנינו רק בזכות כ"י פירקוביץ. רק לראש פיוט ה נמצאה מקבילה בגניזה הקהירית: בכ"י קימברידג' T-S NS 275.117 מועתקות שתי מחרוזותיו הראשונות (שורות 40-41) בהקשר משני, בתוך קדושתת כלאיים, כמחרוזות שאחריהן פזמון.¹⁰ מקבילה מורכבת יותר נמצאה לפיוט ט'. במקרה זה מדובר בפיוט קדושה שלשונותיו מקבילות אבל אינן זהות, שהתגלה אף הוא בשימוש משני (כנראה כאופן במערכת יוצר) בכ"י קימברידג' T-S

10 על קדושתאות הכלאיים ועל תבנית המחרוזות והפזמון ראה: פליישר (לעיל, הערה 3), עמ' 290-297; וביתר הרחבה: הנ"ל, פזמוני האנונימוס, ירושלים תשל"ד, עמ' 16-31. שינויי נוסח ספורים מכ"י קימברידג' הובאו במסגרת הביאור.

NS 325.35. מחרוזת הפתיחה (שורה 136) חסרה בו, ויתר המחרוזות דומות, אך אף טור אחד אינו זהה. והרי לשון שני הפיוטים זה מול זה:

הקדושתא לשבת החודש בכ"י פירקוביץ	הפיוט המשמש כאופן בכ"י קימברידג'
קְדוּשָׁת מִיְרָחִים שְׁנִים עֶשֶׂר	קְדוּשָׁת מְשֻׁנָּם עֶשֶׂר מְזֻלוֹת
קְדוּשָׁת [מִמְזָּ] לֹאֵת שְׁנִים עֶשֶׂר <	קְדוּשָׁת מְשֻׁנָּם עֶשֶׂר [יְרָחִים
קְדוּשָׁת מְשֻׁבָּטִים שְׁנִים עֶשֶׂר ...	קְדוּשָׁת מְשֻׁנָּם עֶשֶׂר שְׁבָטִים
קְדוּשָׁת [קִבְעָ] לְמַנִּין לְבָנָה סֵדֶר יְרָחִים	קְדוּשָׁת לְמַעַן חֲמָה קִבְעָ סֵדֶר מְזֻלוֹת
קְדוּשָׁת קִבְעָ לְמַנִּין סֵדֶר מְזֻלוֹת	קְדוּשָׁת לְמַעַן לְבָנָה קִבְעָ סֵדֶר יְרָחִים
קְדוּשָׁת קִבְעָ לְמַנִּין כְּבוֹדוֹ שְׁנִים עֶשֶׂר	קְדוּשָׁת לְמַעַן שְׁמוֹ <קִבְעָ> שְׁנִים
שְׁבָטִים	עֶשֶׂר שְׁבָטִים]

סדרם של שני הטורים הראשונים בכל אחת משתי היחידות הפוך: בכ"י פירקוביץ קודמים חודשי הלבנה לשנת החמה והמזלות, ובכ"י קימברידג' החמה והמזלות קודמים לירחי הלבנה. גם סדר המילים בטורי היחידה הראשונה שונה: בכ"י פירקוביץ בא המספר 'שנים עשר' בסופי הטורים, ואילו בכ"י קימברידג' בא המספר קודם להזכרת המזלות, הירחים והשבטים. גם ביחידה השנייה הסדר שונה: בכ"י פירקוביץ נפתח כל משפט בפועל 'קבע', ואילו בכ"י קימברידג' מופיע פועל זה באמצע כל משפט.

שינוי מהותי יותר הוא של המילה 'למניין' הבאה בכל טורי היחידה הזאת בכ"י פירקוביץ, שהוחלפה ב'למען' בכ"י קימברידג'.¹¹ השאלה המסקרנת היא אם מדובר בפיוט אחד שהשתבש והשתנה, או בשני פיוטים דומים שנכתבו לשני ייעודים שונים. על שאלה זו אין בידי להשיב.¹² ואולם, ברור שנוסח כ"י פירקוביץ, המקדים את סדר הירחים למזלות ולשנת החמה, הוא המקורי בקדושתא לשבת החודש, משום שקידוש חודשי הלבנה הוא העניין העיקרי בפתיחתה של פרשה זו. גם ביתר הפרטים נראה נוסח כ"י פירקוביץ עדיף, אך כאמור יניי היה עשוי לשנות את סדר הדברים לשם ייעוד חדש. חילוף 'למניין' ב'למען' נראה כשיבוש גרפי, ו'למניין' שבכ"י פירקוביץ לכאורה מתאים יותר לנושא, אבל הנוסח 'למען שמו' שבטור האחרון בכ"י קימברידג'

11 שינוי מקומי נוסף הוא בין 'למניין כבודו' שבטור האחרון בכ"י פירקוביץ לבין 'למען שמו' שבטור המקביל בכ"י קימברידג'. יש לציין שטור זה נכתב בכ"י קימברידג' בקיצורים, והשלמתי אותם לפי העניין ובאמצעות המקבילה שבכ"י פירקוביץ.

12 לשני פיוטי קדושה דומים של יניי שנכתבו לייעודים שונים ראה: אליצור, סוד משלשי קדש (לעיל, הערה 3), עמ' 428–429.

אולי מכון. ייתכן אפוא שיניי עצמו החליף בסוף הפיוט את 'למניין' ב'למען': בכ"י פירקוביץ נגרר 'למניין' בטור זה מן הטורים הקודמים, ואילו בכ"י קימברידג' נכתב בכל הטורים 'למען' דווקא. בנקודה אחת מסייע כ"י קימברידג' לשחזור הנוסח המקורי: הטור 'ק'דוש' קבע לִמְנִין סֵדֶר מְזֻלוֹת' בכ"י פירקוביץ נראה חסר, ¹³ שכן בטור הקודם נכתב אחרי 'למניין' באיזה מניין מדובר ('לִמְנִין לְבָנָה'). בעזרת כ"י קימברידג' אפשר להשלים חסר זה, ונוסח הטור המקורי היה כנראה: 'ק'דוש' קבע לִמְנִין [תַּמָּה] סֵדֶר מְזֻלוֹת'.

יניי כתב את מחזור הקדושתאות שלו לסדרים בתבניות קבועות.¹⁴ ואולם פרשת החודש איננה שייכת לרצף הסדרים השבועיים הנקראים בשבתות אלא ל'ארבע הפרשיות': ארבע פרשות מיוחדות הקוטעות את רצף קריאת הסדרים בשבתות שמסוף שבט (או ראש חודש אדר) ועד ראש חודש ניסן.¹⁵ משום כך אין היא בנויה בכל פרטיה לפי הדגם המקובל בקדושתאות לסדרים של ינני, ושני פיוטיה הראשונים, המגן והמחיה, מקיפים מהרגיל: אם בקדושתאות שלו לסדרים עומדים המגן והמחיה על שלוש מחרוזות מרובעות כל אחד, ויניי משלים בראשי טוריהם אלפבית שלם אחד (אל"ף-למ"ד במגן, מ"ם-ת"ו [שי"ן-ת"ו כפולות] במחיה), הרי בקדושתא לפרשת החודש הוא השלים אלפבית שלם במגן, כמוכח משני טוריו האחרונים שלפנינו הנפתחים באות ת"ו, ואילו את המחיה העמיד על חמש מחרוזות ובהן אקרוסטיכון אלפביתי שלם נוסף, הפעם בסדר תשר"ק.¹⁶ בכך מצטרפת קדושתא זו לעוד קדושתאות של ינני לשבתות מצוינות, שגם בהן המגן והמחיה עומדים על שני אלפביתים שלמים.¹⁷

13 מילות הטור רצופות בכתב היד ואין ספק בקריאתן, אבל מעל המילים 'למניין סדר' יש חור בכתב היד, וייתכן שהמילה החסרה הושלמה בו בין השיטין.

14 ראה: פליישר (לעיל, הערה 3), עמ' 140-151; ותוך התמקדות ביניי בלבד: אליצור, סוד משלשי קודש (לעיל, הערה 3), עמ' 30-31.

15 משנה, מגילה ג, ד.

16 את ארבע האותיות האחרונות, דל"ת-אל"ף, הוא צופף בשני הטורים האחרונים, שתי אותיות בטור: 'דָּרֹר וְאֻלֶּת... פְּדָבָרָם אֲחִים'. עם זאת, במגן הוא כנראה הכפיל את האותיות שי"ן-ת"ו, כמוכח משני הטורים הפותחים בתי"ו שלפנינו, וייתכן אפוא שהיו בו שש מחרוזות.

17 הקדושתא של ינני לשבת תנוכה שרדה רק מן המחיה (רבינוביץ, ינני [לעיל, הערה 2], ב, עמ' 235-236), וגם בו צופף ינני את האותיות דל"ת-אל"ף בשני הטורים האחרונים. מן הקדושתא שלו לשקלים (שם, עמ' 244-245) שרד ראש המגן (אותיות אל"ף-ו"ו), ואין בו כדי ללמד על סדר האקרוסטיכון, ולצידו סוף המחיה, וממנו אפשר ללמוד שהמגן כנראה עמד על אלפבית שלם, שכן המחיה כתוב בסדר תשר"ק (לפנינו: צד"י-אל"ף). גם בו צופף ינני את האותיות דל"ת-אל"ף בשני הטורים האחרונים. מן הקדושתאות לזכור ולפרה לא שרדו פיוטי המגן והמחיה, אבל המשלש של ינני לפרה הגיע לידינו, והוא כפול בהיקפו מיתר פיוטי המשלש של ינני וחתום 'יניי החזן'. ראה: ש' אליצור, 'פיוט חדש ליניי החזן', קריט ספר, סב (תשמ"ח-תשמ"ט), עמ' 867-872.

מכאן ואילך זהה הקדושתא לפרשת החודש בתבניתה לקדושתאות של ייני לסדרים: גם בה מחרוזות הסיום של המגן והמחיה (פיוטי א', ב') משולשות; המשלש עומד על ארבע מחרוזות שכל אחת מהן שווה בהיקפה לטור מרובע, קדם-קלסי, והשם 'ייני' חתום בראשיהן;¹⁸ שרשרות הפסוקים שאחרי המגן והמחיה נפתחות בפסוקים הראשונים של קריאת התורה, ואילו זו שאחרי המשלש - בפסוק הראשון של הפטרת היום;¹⁹ פיוט ד כתוב בפרוזה מחוזרת ומקצבו מואץ לקראת סופו;²⁰ פיוט ה בנוי בדגם ה'עשירייה' האופייני לייני;²¹ בפיוט ו אחת עשרה מחרוזות מרובעות מקיפות העומדות על אקרוסטיכון אלפביתי שלם שאותיותיו באות בראש כל טור ראשון ושלישי, ומילת קבע מראש הקריאה ('החודש') פותחת את כל מחרוזותיו;²² פיוט ז - הרהיט - חד-חרוזי, ומילות קבע מתחלפות לסירוגין בראשי טוריו;²³ והסילוק כתוב שוב בפרוזה מחוזרת.²⁴ לייחוד מסוים בסילוק זה אשוב בהמשך. גם שני פיוטי הקדושה הראשונים (ט', ט') בנויים בתבניות הרגילות שבפיוטי הקדושה

18 לתבנית הייחודית של המשלש אצל ייני ראה: אליצור, סוד משלשי קודש (לעיל, הערה 3), עמ' 205-206. כפי שהסברתי שם, פיזור החרוזים נעשה באופן חופשי, וכל מחרוזת עשויה להתחלק לשני טורים בני ארבע הטעמות, לארבעה טורים דו-טעמתיים או אף לטור אחד בן ארבע הטעמות בצד שני טורים דו-טעמתיים. במשלש שלפנינו אין 'חילופי מקצבים' (כפי שכינה את התופעה זולאי, מחקרי ייני [לעיל, הערה 1], עמ' רלה-רלז): בכל אחת מן המחרוזות ארבעה טורים דו-טעמתיים. לצירופים המאפשרים למנות בטורים כגון 'מבשר ליופי יותן' (31) או 'וראשון לציון הנה הנם' (32) שתי הטעמות בלבד, ראה: ע' פליישר, 'עיונים בדרכי השקילה של שירת הקודש הקדומה', שירת-הקודש העברית בימי הביניים, מהדורה שנייה, ירושלים תשס"ח, עמ' 487-512 (הדפסה ראשונה, בנוסח רחב יותר: הספרות, 24 [תשל"ז], עמ' 70-83).

19 למנהג זה ראה: פליישר, שירת הקודש (לעיל, הערה 3), עמ' 141-144. כיוון שהפסוק הראשון בפרשת החודש הוא פסוק הקדמה שאין בו דבר מתוכן הפרשה המיוחדת, הביא ייני אחרי המגן, כמנהגו במקרים דומים, את שני הפסוקים הראשונים של הפרשה (שמות יב, א-ב), ואחרי המשלש - את הפסוק הבא (שם, ג). להפטרה הייחודית שבראש שרשרת הפסוקים של המשלש ראה בפירוט בהמשך.

20 לתבנית פיוטי ד אצל ייני ראה: פליישר, שם, עמ' 145. להאצת המקצב בסופם ראה: אליצור, סוד משלשי קודש (לעיל, הערה 3), עמ' 170-176.

21 על הדגם ראה: פליישר, שם, עמ' 146. השערה בדבר מקורו מובאת אצל אליצור, שם, עמ' 202-212. גם בעשירייה נוהג ייני בשיטת 'חילופי המקצבים' שבמשלש (ראה לעיל, הערה 18), וכך גם בעשירייה שלפנינו: ברוב המחרוזות שני טורים בני ארבע הטעמות, אבל יש גם שתי מחרוזות שבהן ארבעה טורים דו-טעמתיים (שורות 42, 48), ובאחת המחרוזות (שורה 47) עומדים שני טורים דו-טעמתיים בצד טור אחד בן ארבע הטעמות.

22 לדגם זה בפיוטי ו של ייני ראה: פליישר, שם, עמ' 147. למילות הקבע בראשי המחרוזות בדגם זה, ולתפוצת הדגם אצל פייטנים מאוחרים יותר, ראה: אליצור, שם, עמ' 259-271.

23 מילות קבע בראשי הטורים שכיחות ברהיטים של ייני, אך שתי מילות קבע מתחלפות נדירות אצלו. ראה: אליצור, שם, עמ' 331-346.

24 ראה: פליישר (לעיל, הערה 3), עמ' 150.

של ינאי.²⁵ מפיוט ט³ שרדה רק תחילתו, ולכן אי אפשר לעמוד על תבניתו, אך ברור ממה שלפנינו שטוריו הסתיימו בשמות החודשים, מניסן ואילך; גם הוא מצטרף אפוא למנהגו של ינאי להעמיד את פיוטי ט³ על רשימה מפויטת.²⁶

הקדושתא כולה כתובה בלשון האופיינית לינאי ובסגנון הרטורי החביב עליו, ואין ספק שכל חלקיה הם פרי עטו.²⁷ כדרכו, מקביל ינאי ביטויים הקרובים בצליליהם ושונים במשמעם, כגון הכינוי 'לְיִשְׂרָאֵל' מְשׁוּלֵי בְּשָׁה' כנגד הכינוי למצרים 'עֹבְדֵי לְשָׁה' (טורים 10-11), או הטורים המקבילים 'יִצְאָמִינוּ לְמִילָתוֹ / וְיָמִינוּ לְמִלֵּאתוֹ' (60-61). כמו כן הוא מרבה בחזרות צפופות על שורש אחד, לעיתים ללא שינוי במשמעו הבסיסי ובמקרים אחרים תוך גיוון המשמעות, כגון 'וּפְרָעוֹת לְפְרָעוֹת נִפְרָעוּ' (75); 'פְּקִיד בְּפִקְדוֹ פְּקוּדִים שִׁימַע / פְּקִידַת פְּקוּד בְּטוֹב מְשָׁמַע' (82-83). משחקי צליל מפותחים בולטים במיוחד ברהיט (פיוט ז). בפיוט זה מקביל ינאי בין הדברים הטובים שקרו בניסן בעת יציאת מצרים (אחרי מילות הקבע 'ראשון הוא') לבין הגאולה לעתיד הצפויה בחודש זה (אחרי מילות הקבע 'אחרון יהי'). ברוב הטורים העוסקים בגאולה מסביר ינאי איך חודש ניסן שבו עתידים להיגאל יסיים את צרות הגלות, וכך מעמיד כנגד גאולת מצרים כינויים למועקת העם בגלותו; הוא יוצר תקבולת ניגודית המחזקת בחזרות צליליות, ומציב זה כנגד זה, דרך משל, את 'אֵיל גְּאֻלָּת' כנגד 'גִּירוֹת גְּלִיּוֹת' (96) או את 'הוֹרְיִית (או הוֹדְיִית) הַלֵּילוֹת' כנגד 'הַלֵּילוֹת הוֹלִילוֹת' (98). בתחילת הסילוק באות כמה תקבולות החוזרות על המילים בהיפוך סדרן ויוצרות מעין ניגודים מדומים, ומטרתן לציין דווקא את האחדות והמלאות:

וְרֵאוּשׁוֹנוֹת לְפָנֶיךָ אֲחֵרוֹנָה [ת] / וְאַחֲרוֹנוֹת רֵאוּשׁוֹנוֹת

וְהַחֲדָשׁוֹת יִשָּׁנוֹת / וְהַיִּשָּׁנוֹת חֲדָשׁוֹת

וְאוֹתִיּוֹת קְדָמוֹנִיּוֹת / וְקְדָמוֹנִיּוֹת אוֹתִיּוֹת (שורות 116-118)

ואולם עיקר ייחודו של הסילוק בהיקפו: הוא ארוך בהרבה מן המקובל ברוב הקדושתאות לסדרים של ינאי.²⁸ תבניתו חופשית וכמעט לכל אורכו הוא אף אינו מחוז.

25 לתבניות אלה ראה בפירוט: אליצור, סוד משלשי קודש (לעיל, הערה 3), עמ' 424-435.

26 ראה שם, עמ' 436. הובלטו שם בעיקר רשימות שמספרן מוכרז בראשן.

27 מספר מקבילות בין הקדושתא הנדפסת כאן לבין פיוטים אחרים של ינאי נרשמו בביאורים לשורות 3, 5, 11, 32; ללשונו של ינאי ראה בביאור לשורות 41, 46. נוסח קדום וייחודי הוא גם 'בגד מצוין' שבשורה 44 (ראה בביאור שם). יש להבליט גם את המילה 'רַפְּפִים' (שורה 121), המסמנת יחידות זמן קטנות במיוחד; מילה זו טרם נרשמה ממקורות אחרים והופעתה כאן מעשירה את המילון העברי.

28 להתפתחות הסילוק בפייטנות בכלל ובפיוטי ינאי בפרט ממשפטי מעבר ספורים וקצרים בסוף הרהיט האחרון אל יחידה עצמאית ומקיפה - ואצל פייטנים מאוחרים לינאי אפילו ארוכה מאוד - ראה:

מבחינת תוכנה אין הקדושתא לפרשת החודש מתמקדת רק בפסוק הראשון, שחז"ל למדו ממנו את מצוות קידוש החודש. קידוש החודש אומנם עומד במרכזם של פיוטי ד-ה, 29 אך ייני מתייחס גם להמשך הפרשה: במחיה - מכוח המקרא הפותח את שרשרת הפסוקים שאחריו - הוא עוסק בהכנת השה לקורבן הפסח (נושא המסופר שוב בקצרה בפיוט ה), ובפיוט ו הוא מתמקד בחודש ניסן כחודש הגאולה ממצרים אך גם כחודש שבו ייגאלו ישראל לעתיד לבוא; נושא זה חוזר בפירוש גם בפיוט ז. המשלש מוקדש כולו לגאולה העתידה, מכוח פסוק ההפטר הבא בסופו.³⁰ בסילוק חוזר ייני לענייני חישובי הזמנים, ומשתמש בהם כבסיס לפיוט המנוני מכונף העוסק בשבח ה'.

הקדושתא מלמדת גם על הפטרת פרשת החודש אצל ייני. כדרכו, הוא מביא בראש שרשרת הפסוקים שאחרי המשלש את ראש ההפטרה, ומתברר שהיא פתחה בפסוק 'ראשון לציון הנה הנם' (ישעיהו מא, כז). הפטרת פרשת החודש שנזכרה בתוספתא³¹ היא 'כה אמר ה' אלהים בראשון באחד לחדש' (יחזקאל מה, יח), וגם ר' אלעזר בירבי קליר משלב אותה בקדושתא שלו לפרשת החודש.³² ואולם מקצת בני ארץ ישראל הפטירו בשבת זו, כמו ייני, 'ראשון לציון הנה הנם', כמוכח גם מפיוטים נוספים וגם מרשימות וספרי הפטרות ארץ ישראלים שבכתבי יד.³³ הקדושתא שלפנינו היא התייעוד הקדום ביותר לשימוש בהפטרה זו.

בצד התוספת החשובה לפיוטי ייני, יש בקדושתא זו גם כדי לזרוע אור על אחת החידות הטורדות את חקר הפיוט מזה שנים רבות: זהות מחברו של הסילוק

אליצור, סוד משלשי קודש (לעיל, הערה 3), עמ' 294-313, 325-331. הסילוק לפרשת החודש נדפס שם (עמ' 329-330) כדוגמה לסילוק מקיף יחסית של ייני, שיש בו כמה פסקאות.

29 בפיוט ד מופיע קידוש החודש במסגרת ארבעה דברים שמשה התקשה בעניינם. בפיוט ה באים עוד כמה נושאים, כגון קיצור משך גלות מצרים מארבע מאות שנה למאתיים ועשר, משיכת השה לפסח ואיסור חמץ.

30 להשפעת פסוקי ההפטרה, העוסקים בדרך כלל בגאולה לעתיד, על תוכן המשלש בפיוטי ייני ראה: אליצור, סוד משלשי קודש (לעיל, הערה 3), עמ' 794-807. כפי שהראיתי שם, בקדושתאות לסדרים שילב ייני בדרכים שונות את עניין הסדר המתפייט עם נושא הגאולה. ואולם, במשלש לפרשת החודש הוא כמעט שאינו רומז לענייני פרשת החודש, וגם פסוק ההפטרה נרמז רק בסופו; לאורך רוב הפיוט עוסק ייני בקץ (מועד הגאולה) הסתום ובתקווה שהוא יתגלה. עם זאת, בשני הטורים הראשונים נרמז בעדינות הפסוק 'כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות' (מזכר ז, ט), פסוק המופיע גם בשרשרת הפסוקים שאחרי המשלש, וכך קושר ייני את הגאולה העתידה ביציאת מצרים.

31 תוספתא, מגילה ג, ד, מהדורת ש' ליברמן, ניריורק תשכ"ב, עמ' 354.

32 היא הקדושתא 'אתיית עת דודים כגעה' (י' דוידזון, אוצר השירה והפיוט, א, ניריורק תרפ"ה, א 8904). ההפטרה מצוינת שם אחרי מחרוזת הסיום המדומה השלישית (פיוט ג') שאחרי המשלש.

33 ראה: ש' אליצור, פיוטי ר' אלעזר בירבי קליר, ירושלים תשמ"ח, עמ' 97; ולאחרונה ביתר פירוט: ב' אליצור, 'הפטרות החגים כמנהג בני ארץ ישראל', מחקרי תלמוד (ספר דוד רוזנטל) [בדפוס], סעיף 11.

המפורסם לראש השנה 'ונתנה תוקף'. בעקבות מסורת אשכנזית מימי הביניים, חשבו עד לפני כמה עשרות שנים שמדובר בסילוק אירופי, פרי עטו של ר' אמנון ממגנצא – דמות שאינה ידועה משום מקום אחר.³⁴ בעקבות גילוי בכתבי יד עתיקים מן הגניזה הקהירית הבינו חוקרים שמדובר בפיוט ארץ ישראלי עתיק.³⁵

ההשערה שינאי חיבר את 'ונתנה תוקף' הועלתה בעקבות הופעתו בקטע גניזה קדום בסמוך לקטעים מקדושתא של ינאי לראש השנה.³⁶ לפני מספר שנים הוכחתי שהוא נכתב לפני ימי ר' אלעזר בירבי קליר, בעקבות גילוי של סילוק קלירי לא ידוע שבו ר' אלעזר בירבי קליר 'מתכתב' עם קטעים מ'ונתנה תוקף', משבץ אותם ובונה עליהם מחרוזות מורחבות.³⁷ גילוי זה חיזק את ייחוס 'ונתנה תוקף' לינאי, שכן מלבד ינאי לא ידוע לנו פייטן קדם-קלירי שהיה מסוגל לכתוב פיוט עוצמתי ומופלא כמו 'ונתנה תוקף'. ואולם 'אין לא ראינו ראייה', ותמיד אפשר היה להעלות על הדעת שהיה עוד פייטן גדול שאיננו מכירים לפני ימי הקלירי. גם היעדר החרוז ב'ונתנה תוקף' והיקפו הגדול יחסית ליתר הסילוקים של ינאי חיזקו את הספק בייחוס סילוק זה לינאי.³⁸

הסילוק לפרשת החודש הנדפס כאן מחזק מאוד את בעלותו של ינאי על 'ונתנה תוקף'. בצד היקפו הגדול של הסילוק לפרשת החודש, גם העובדה שאין הוא מחורז מלמדת שינאי אכן עשוי היה לא לחרוז סילוק בן כמה פסקאות. ומעבר לכל זה, יש בכמה מקומות קשר לשוני ישיר בין הסילוק של ינאי לשבת החודש לבין 'ונתנה תוקף'. בסילוק לפרשת החודש אומר ינאי:

34 לסיכום הדברים ראה: ש' אליצור ומ' רנד, רבי אלעזר בירבי קליר: פיוטים לראש השנה, ירושלים תשע"ד, עמ' 155, הערה 47.

35 ראה: ד' גולדשמידט, מחזור לימים הנוראים לפי מנהגי בני אשכנז לכל ענפיהם, א: ראש השנה, ירושלים תש"ל, מבוא, עמ' מב.

36 ייחוס מפורש של הפיוט לינאי בא אצל י' יהלום, פיוט ומציאות בשלהי הזמן העתיק, תל-אביב תש"ס, עמ' 237. סקירת קטעי הגניזה שבהם מועתק 'ונתנה תוקף' בסמוך לפיוטי ינאי מופיעה אצל ב' לפלר, "ינוסף עוד" – נוספות על נוספות למחזור ינאי על-פי עיבודו שלפלטאל בן אפרים החזן, אסופות, יד (תשס"ב), עמ' קפ-קפב, אך בסוף דיונו הוא מפקפק בייחוס הפיוט לינאי. יוסף יהלום ובנימין לפלר שבו וחיזקו את הייחוס לינאי במאמרם "מי לא ייראך מלך": סילוק קלירי אבוד לראש השנה, 'לאות זיכרון': מחקרים בשירה העברית ובמורשת ישראל (ספר זיכרון לאהרן מירסקי), בעריכת א' חזן וי' יהלום, רמת-גן תשס"ז, עמ' 136. לסיכום המחקר ולפירוט הממצאים מכתבי היד ראה גם: אליצור-רנד (לעיל, הערה 34), עמ' 156, הערה 48.

37 העניין נדון בפירוט אצל אליצור-רנד, שם, עמ' 157–160.

38 את היעדר החרוז הבלתי א' פרנקל, 'דמותו ההיסטורית של ר' אמנון ממגנצא וגלגוליו של הפיוט "ונתנה תוקף" באיטליה, באשכנז ובצרפת', ציון, סז (תשס"ב), עמ' 126, הערה 5. על היקפו הגדול עמד לפלר (לעיל, הערה 36), עמ' קפב.

כִּי לַפָּנִיָּה הַכֹּל גָּלִי וַיְדוּעַ וְקִרְאֵי וְזָכֹר וְכָתוּב וְחָתוּם

וְסָדוֹר וְסָפֹר וּמָנֹי וּמְדוּד וְחָתוּךְ וְקָצוּב (שורות 119-120)

כנגד 'וְקִרְאֵי' נאמר ב'ונתנה תוקף': 'וּמָאֲלִי וְקִרְאֵי'³⁹; וכנגד 'וְכָתוּב וְחָתוּם... וְסָפֹר וּמָנֹי' - 'וְכֹתֵב וְחֹתֵם וְסוֹפֵר וּמוֹנֶה'⁴⁰; ובהמשך: 'כֵּן תַּעֲבִיר וְתִסְפֹּר וְתִמְנֶה'⁴¹; וכנגד 'וְחָתוּךְ וְקָצוּב' - 'וְתַחֲתֶךָ קָצְבָה'⁴². על הקשרים הלשוניים הבולטים הללו אפשר להוסיף את האמור בהמשך הסילוק לפרשת החודש:

וְאִין קָצָה לְשִׁנּוּתֶיךָ / וְאִין קָצַב לְאוֹרְךָ יָמֶיךָ / וְאִין שִׁיעוֹר לְקָצוֹת דְּרָכֶיךָ (שורות

125-126)

הטורים דומים עד מאוד לאמור ב'ונתנה תוקף':

אִין קָצְבָה לְשִׁנּוּתֶיךָ / וְאִין קָץ לְאוֹרְךָ יָמֶיךָ / וְאִין שִׁיעוֹר לְמִרְכָּבוֹת כְּבוֹדֶיךָ⁴³

קשרים לשוניים אלה ודאי אינם מקריים. אילו עמדו לפנינו שני סילוקים העוסקים באותו נושא, היה אפשר להעלות על הדעת שהמאוחר שבהם מושפע מקודמו. ואולם הקשר הדברים בשני הסילוקים שונה לחלוטין, ולכן סביר יותר שאין כאן העתקה של פייטן אחד מפיט של חברו, אלא שימושי לשון חוזרים של אותו מחבר עצמו, וייחוס 'ונתנה תוקף' ליני מקבל אפוא יתר תוקף.

39 גולדשמידט (לעיל, הערה 35), עמ' 169.

40 שם. את המילים 'סופר ומונה' הביא גולדשמידט בסוגריים משום שהן חסרות בכמה מן המקורות. הן נעדרות גם מנוסח 'ונתנה תוקף' בקטע הגניזה הקדום ביותר המביא אותו בצד פיוטי ינאי, כ"י קימברידג' T-S H 8.6. ואולם חסרון זה איננו מפחית את מערך הקשרים בין הסילוקים, משום ש'תספור ותמנה' מופיע ב'ונתנה תוקף' בהמשך.

41 גולדשמידט (לעיל, הערה 35), עמ' 170.

42 שם, בהמשך המשפט הקודם.

43 שם, עמ' 172. הנוסח 'אין שיעור למרכבות כבודיך' (ולא כרגיל בדפוסי אשכנז: 'אין לשער מרכבות כבודיך') מופיע גם בכ"י T-S H 8.6 שנזכר לעיל, הערה 40.

הקדושתא לפרשת החודש

כ"י פירקוביץ II A 1162, דפים 30-33:44

א

תַּנְתִּיךְ לְקִרְאֵי כִּי זֶה

תּוֹלְדוֹת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה

1. ככ>תוב> ויאמר יי <אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר> החודש הזה <לכם
ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה> (שמות יב, א-ב)
2. ונ>אמר> מי פעל ועשה <קרא הדרות מראש אני יי ראשון ואת אחרנים אני
הוא> (ישעיהו מא, ד)
3. ונ>אמר> הראשונות הנה באו <וחדשות אני מגיד בטרם תצמחנה אשמיע
אתכם> (ישעיהו מב, ט)
4. ונ>אמר> רבות עשיתה <אתה יי אלהי נפלאתיך ומחשבתך אלינו אין ערך אליך
אגידה ואדברה עצמו מִסְפָּר> (תהילים מ, ו)
5. ונ>אמר> עשה יריח למועדים <שמש ידע מבואו> (תהילים קד, יט)
6. ונ>אמר> קול דודי <הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות> (שיר
השירים ב, ח)

א. 1 תַּנְתִּיךְ: באומר. **לקראוי כי זה:** למשה, שנאמר בו 'כי זה משה האיש' (שמות לב, א). 2 תּוֹלְדוֹת: כאן כנראה משמעו: פרטי המצווה ודקדוקיה.
שרשרת הפסוקים: 2 מי פעל וגו': הפסוק הובא כנראה משום לשונות 'מראש' ו'ראשון' שבו, במקביל ל'ראש חדשים, ראשון' שבפסוק הקריאה; ולא מצאתי שהוא נדרש לענין פרשת החודש. 3 הראשונות וגו': הפסוק נדרש על 'החדש הזה לכם' בשמות רבה טו, כא, ונראה שמדובר בקישור קדום. 4 רבות עשיתה וגו': הפסוק מופיע כפתיחתא בפסיקתא דרב כהנא החודש, ב (מהדורת מנדלבוים, עמ' 79).
5 עשה יריח וגו': השווה לפתיחתא בפסיקתא דרב כהנא החודש, א (שם, עמ' 78): "'עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו", א"ר יוחנן, לא נברא להאיר אלא לגלגל חמה בלבד... אם כן למה נבראת הלבנה, אלא לקדש בה ראשי חדשים וראשי שנים'. 6 קול דודי וגו': פסוק פתיחתא נוסף בפסיקתא דרב כהנא החודש, ז (שם, עמ' 88).

44 אותיות שקריאתן אינה בטוחה נדפסו בגופן חלול. כתב היד אינו מנוקד, והניקוד הוא תוספת שלי כחלק מהביאור. ליקויים בכתב היד סומנו בסוגריים מרובעים, וכאשר ברור מה האותיות החסרות השלמתי אותן בתוך הסוגריים. קיצורים של המעתיק הושלמו בסוגריים מזווים. מילים הנראות שגויות לא נוקדו.

7. ונאמר> אני ישינה <ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי
<שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה> (שיר השירים ה, ב)

א¹

לִלְיָהּ | תִּאֵיר פִּיּוֹם
בְּיוֹם אֲשֶׁר לֹא לִלְיָהּ וְלֹא יוֹם
5 בְּצֶדֶק > יוֹשֵׁב כָּחֶם הַיּוֹם
בְּרוּךְ ... מִגֵּן אֲבֵרָה־

ב

תּוֹלְדוֹת בְּנֵי אֲבוֹת
שִׁילְמָתָה בְּשָׁה לְבֵית אֲבוֹת
רִפְאֶתָה מַחְלוֹת לְבָבוֹת
קָרְבָּךְ בִּיאַת תֵּאֲבֹת

10 צִיּוּיָתָה מְשׁוּלֵי בְּשָׁה
פְּרוּכֵי בֵיד עוֹבְדֵי לָשָׁה

7 אני ישינה וגו': פתיחתא נוספת שם, ו (עמ' 87).

א¹. 3 לילה תאיר כיום: על פי תהילים קלט, יב, וראה טור זהה בפיוט א' מן הקדושתא של ינאי לשמות
ד, יח (רבינוביץ, ינאי [לעיל, הערה 2], א, עמ' 276). 4 ביום... ולא יום: ביום הגאולה, על פי זכריה יד, ז.
5 בצדק: בזכות. יושב כחם היום: אברהם, על פי בראשית יח, א. גם טור זה מופיע כלשונו בפיוט א' של
ינאי לשמות ד, יח (רבינוביץ, שם).

ב. 6 תולדות בני אבות: צאצאי האבות, ישראל. 7 שילמתה... אבות: הנראה: הבאת לשלמותם על
ידי קורבן הפסח ('בשה לבית אבות', על פי שמות יב, ג), כלומר: גרמת להם להיות ראויים להיגאל בזכות
המצווה; השווה מכילתא בא, מסכתא דפסחא, ה (מהדורת הורוויץ-רבין, עמ' 14): 'הגיע שבועתו שנשבע
הקב"ה לאברהם שיגאל את בניו ולא היה בידם מצות שיתעסקו בהם כדי שיגאלו... נתן להם הקדוש
ברוך הוא שתי מצות, דם פסח ודם מילה, שיתעסקו בהם כדי שיגאלו'. 8-9 ריפאתה... תאבות: על פי
פסיקתא דרב כהנא החדוש, ג (מהדורת מנדלבוים, עמ' 85): "'תוחלת ממושכה מחלה לב' (משלי יג, יב),
א"ר חייא בר אבא, אילו ישראל עד שלא נגאלו... וכיון שאמר להם החדש הזה אתם נגאלין אמרין, והא
סימן טב, "ועץ חיים תאווה באה" (משלי שם). ומשמע הטורים: ריפאת את מחלת הלב שנגרמה לישראל
מן ההמתנה הממושכת לגאולה כאשר מילאת את משאלתם וקירבת את ביאת הגאולה שהם התאוו לה;
'ותאבות' כמו 'תאוות'. 10 משולי בשה: כינוי לישראל שנמשלו לשה, שכתוב 'שה פזורה ישראל' (ירמיהו
ג, יז). 11 פרוכי... לשה: כינוי נוסף לישראל, ששועבדו בעבודת פרך בידי המצרים המכונים 'עובדי לשה'
(ראה שמות ח, כב ותרגום אונקלוס לפסוק, ועיין גם במובא לטור 19 להלן); והשווה לכינוי למצרים 'עובדי
לבהמה' בקדושתא לפסח של ינאי (זולאי, ינאי [לעיל, הערה 2], עמ' רסא; רבינוביץ, ינאי [לעיל, הערה 2], ב,
עמ' 251; ושם כניגוד לכינוי לישראל 'עובדי בבהמה', כלומר עובדי ה' באמצעות הקורבנות).

על כל בית יוזמן שֶׁה
שָׁאת תַּחֲי כָּנָם אִיֶּה הֶשֶׁה

נפלאות גדולות לחזות
15 מִדָּם שְׁוִיָּתָה לְחִזּוֹת
לְצִיִּין בְּתֵי סִפִּים וּמִזּוֹת
כְּרָאוֹת נֶגֶף זֹאת יָזוֹר מִזֹּאת

יִדְעָתָה לְקִנְאוֹת מְקִנְאֵיהֶם
טְבוּחַ אֱלֹהֵיהֶם לְעִינֵיהֶם
20 חָקֵר קִיצֵם גִּילִיתָה לָּהֶם
זֶה בַּעַת נִיגְלִיתָה עֲלֵיהֶם

וּבְעֶשְׂוֹר לִירַח פְּדוּתָם
הַזֹּהָרִי לְהַכִּין שִׁמּוֹר עֵידוֹתָם
דְּרוֹר גְּאוּלֵּת מוֹעֵד חֲדוּתָם

12 על... שה: על פי שמות יב, ג. 13 שאת... השה: ובזכות קיום המצווה יזכו לחיים ('שאת תחי') כמו יצחק, שאמר ('נם') 'ואיה השה לעלה' (בראשית כב, ז) ונפדה לחיים בעת העקדה. 14-15 נפלאות... להזות: לשון 'נפלאות גדולות' על פי תהילים קלו, ד, ומשמע הטורים: הקב"ה ציווה את ישראל להזות מדם קורבן הפסח כדי שיזכו לראות ('לחזות') נפלאות גדולות; ו'להזות' לקוח מעבודת המקדש, כתחליף ל'ונתנו' שבשמות יב, ז, והשווה שם, יג: 'והיה הדם לכם לאת... וראיתי את הדם ופסחתי עליכם' וגו'. ו'שוית' משמעו 'שמת', וכאן הוא כמו: הטלת עליהם, ציווית אותם. לפני 'מדם' ניכרת מחיקה בכתב היד, וכנראה המעתיק כתב אות שגויה ומחקה. 16 לציין... ומזוזות: לסמן את בתי ישראל כאשר יקחו 'מן הדם אשר בסף' וייתנו על המשקוף ועל המזוזות (על פי שמות יב, ז). 17 כראות... מזאת: כנראה: כאשר יראה המשחית את הנגף של האומה האחת, מצרים (והכינוי 'זאת' אולי על שום 'זאת תהיה חטאת מצרים' [זכריה יד, יט]), יסור ויסתלק ('יזור'; השווה תהילים עח, ל ועוד) מן האומה האחרת, ישראל ('מזאת', אולי על שום 'מי זאת עולה מן המדבר' [שיר השירים ג, ו; ח, ה]). ואולי צ"ל: 'כְּרָאוֹת נֶגֶף זֹאת', כלומר: כאשר המשחית ('נגף') יראה את הדם על המשקוף ועל המזוזות (וההמשך כפירוש הראשון). והעניין על פי שמות יב, יג. 18 ידעתה: הודעת, ציווית את ישראל. לקנאות מקניאיהם: כדי לצער את המצרים המצערים את ישראל, ויורד אל הטור הבא: 19 טבווח אלהיהם לעיניהם: לשחוט לעיני המצרים את השה, הוא אלוהיהם (ראה לעיל, טור 11). השווה פסיקתא דרב כהנא החודש, יז (מהדורת מנדלביום, עמ' 105-106): "'דברו אל כל עדת בני ישראל לאמר בעשור לחודש הזה" (שמות יב, ג)... מלמד שהיו קשורים לכרעי מטותיהם של ישראל מבעשור, והיו המצריים נכנסין ורואין אותן ונפשן פורחת מעליהן. ר' חייא בריה דר' אדא דיפו, "משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח" (שם, כא), שיהא כל אחד ואחד מכם מושך אלוהו של מצרי ושחטו לפניו. 20 חקר קיצם: את מועד הגאולה. 21 זה: פנייה אל הקב"ה בכינויו 'זה', על שום ישעיהו כה, ט ועוד. 22 ובעשור לירח פדותם: בעשור לחודש ניסן שבו נגאלו. 23 הזהירו... עידותם: נצטוו ('הזהירו') ישראל להכין את שה הקורבן ולשמור את מצוות ה' ('עידותם') בעניינו, על פי שמות יב, ג. 24 דרוו... חדוותם: נראה שלפנינו סמיכות הפוכה, כמו 'חדוות דרוור גאולתם', והכוונה: כדי לזכות לשמחת

25 בְּדִבְרֵם אַחִים לְקַהֲלָתָם עֲדָתָם

1. ככתוב> דברו אל כל עֲדַת ישראל לאמר בעשׂר לחדש הזה ויקחו להם איש
שה לבית אבת שה לבית< (שמות יב, ג)
2. ונאמר> לכל תכלה <ראיתי קץ רחבה מצותך מאד> (תהילים קיט, צו)
3. ונאמר> תוחלת ממושכה <מחלה לב ועץ חיים תאווה באהה> (משלי יג, יב)
4. ונאמר> שירו ליי כל הארץ <בשורו> מיום אל יום ישועתו< (דברי הימים א'
טז, כג)
5. ונאמר> עלי עשור <ועלי נבל עלי הגיון בכנור> (תהילים צב, ד)

ב'

בְּכִינוֹר אֲזַמֵּר

וְשִׁירִים אֲזַמֵּר

בְּגֶשֶׁם תַּחֲי אֶרֶץ תִּזְמֹר

בְּרוּךְ ... מַחֲיָה הַמֵּתִים<

ג

יִשְׁעָךְ אֵל שִׁיחֲרָנוּ / וְרִזִּים שִׁיעֲרָנוּ // יוֹם צִאתֵינוּ שִׁימְרָנוּ / וְאוֹתֵינוּ לֹא שִׁחֲרָנוּ

הדרור והגאולה במועד הפסח. 25 בְּדִבְרֵם אַחִים: כאשר דיברו שני האחים, משה ואהרן. לְקַהֲלָתָם עֲדָתָם: אל קהל ישראל; ושתי המילים צמודות בכתב היד, ואולי צ"ל: 'לְקַהֲלָתָם עֲדָתָם', ועל פי הצירוף 'קהל עדת ישראל' (שמות יב, ו).

שרשרת הפסוקים: 2 לכל תכלה וגו': נראה שהפסוק הובא משום הקץ' שנזכר בו (השווה לעיל, טור 20), וייתכן שנדרש על מועד הגאולה ממצרים, אך לא הגיע לידינו מדרש כזה. 3 תוחלת וגו': ראה לעיל, טורים 8-9 וביאורם. 4 שירו וגו': קריאה לשיר לה' כתודה על הגאולה. 5 עלי עשור וגו': המשך הקריאה לשיר לה', ואולי נקשר ל'בעשור' לחדש ניסן שנזכר בפיוט, אך לא מצאתי קישור דומה במדרשים.

ב'. 27 אומר: כמו: אֲמַר (השווה מלכים א' ה, כ), לצורך החרוז. 28 בגשם תחי: כאשר ירדו גשמי תחייה. ארץ תזמר: השווה שיר השירים רבה ב, ב: 'הארץ אמרה... אני היא וחביבה אני, שכל מתי העולם חבויין בי... לכשיבקשם הקב"ה ממני אחזירם לו וארטיב מעשים טובים כשושנה ואומרת שירה לפניו, שנא' "מכנף הארץ זמירות שמענו" (ישעיהו כד, טז)'.
ג. הפיוט לרוב אורכו מדבר על הקץ', מועד הגאולה, שנסתר מישראל. 29 ורזים שיערנו: וניסנו לשער את הסוד הסתום של סוף הגלות. יום צאתינו שימרנו: שימרונו 'יום צאתנו' ממצרים וציפינו מדי שנה להיגאל בו מחדש; השווה שמות רבה טו, יא: "החדש הזה לכם" (שמות יב, ב)... משבחר הקב"ה בעולמו קבע בו ראשי חדשים ושנים, וכשבחר ביעקב ובניו קבע בו ר"ח של גאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידין ליגאל, שנאמר "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות". ובעקבות הפסוק הזה (המופיע גם להלן, בשרשרת הפסוקים) משתמש ינאי ב'נפלאות' בשורה 30. ואותותינו לא שרנו: ולא ראינו את אותות הגאולה באים; על פי תהילים עד, ט.

30 **נִפְלְא הַיּוֹדֵעַ / וְנִפְלְאוֹת הָדָע // קִיְצִינוּ נִידַע / עַת נִיּוֹדַע**
יְפֻעְנַח קֶץ הַנְּסֻתָם / אֲשֶׁר בְּאוֹצָרָךְ נַחְתָם // וְחִינָם מִתָּן / מְבַשֵּׁר לְיוֹפֵי יוֹתָן
יִגְאִילוּ חֲנָם / מְכֹרֵי חֲנָם // וּבְרֵאשׁוֹן תַּעֲשֶׂם חֲנָם / וּרְאשׁוֹן לְצִיּוֹן הִנֵּה הֲנָם

1. ככ>תוב> ראשון לציון >הנה הנם ולירושלם מבשר אתן> (ישעיהו מא, כז)
2. ונ>אמר> ובני ציון >גילו ושמחו ביי אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה
 יורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון> (יואל ב, כג)
3. ונ>אמר> כימי צאתך >מארץ מצרים אראנו נפלאות> (מיכה ז, טו)
4. ונ>אמר> ימ>לך> ייי לעולם >אלהיך ציון לדר ודר הללו יה> (תהילים קמו, י)
5. ואתה קדושו יושב תהלות ישראל> (תהילים כב, ד)

אל נא

ד

דְּבָרִים אֲשֶׁר בָּם נִתְקַשָּׁה נֶאֱמָן / אֵילַנְתּוֹ כְּמוֹ בְּאֶצְבַּע כְּאֹמֶן
מַעֲשֵׂה מִקְשָׁה זֶה / וְהִפְרֵשׁ שְׂרָצִים זֶה / וּמַחְצִית שֶׁקֶל זֶה / וְאוֹת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה

30 **נִפְלְא הַיּוֹדֵעַ:** האם יש סיכוי שיודע לנו הקץ המופלא והמכוסה מאיתנו, מועד הגאולה? **ונפלאות הודע:** פנייה אל הקב"ה: ובכל זאת הודע לנו את נפלאותיך וגאל אותנו. **קִיְצִינוּ... נִיּוֹדַע:** ואת הקץ נדע כאשר ניוודע אליו בבואו. 31 **יְפֻעְנַח קֶץ הַנְּסֻתָם:** יתגלה מועד הגאולה המכוסה מאיתנו. **אֲשֶׁר בְּאוֹצָרָךְ נַחְתָם:** שהוא חתום וצפון אצל הקב"ה. **וְחִינָם מִתָּן:** ובמתנת חינם, לא בזכותם של ישראל. **מְבַשֵּׁר לְיוֹפֵי יוֹתָן:** יגיע ('יותן') מבשר הגאולה לירושלים, המכונה 'יופי', על שום תהילים נ, ב; איכה ב, טו. 32 **יִגְאִילוּ חֲנָם מְכֹרֵי חֲנָם:** על פי ישעיהו נב, ג: 'חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו'; וראה טור כמעט זהה בסוף המשלש של ינאי לסדר 'וכי תמכרו ממכר' (ויקרא כה, ד), אצל זולאי, ינאי (לעיל, הערה 2), עמ' קסח; רבינוביץ, ינאי (לעיל, הערה 2), א, עמ' 471.

שרשרת הפסוקים: 1 **ראשון לציון** וגו': לשימוש בפסוק כפתיחת ההפטרות של פרשת החודש ראה לעיל, במבוא. 2 **ובני ציון** וגו': הפסוק מובא משום 'בראשון' שבסופו, המכוון לחודש ניסן. 3 **כימי צאתך** וגו': ראה בביאור לשורה 29. 4-5 פסוקי קבע בקדושתאות בסוף שרשרת הפסוקים של המשלש (פליישר לעיל, הערה 3, עמ' 144).

ד. 33-34 **דברים... הזה:** השווה תנחומא בובר שמיני, יא (דפים יד-טו): 'מעשה המנורה נתקשה בו משה... ואומר לו "[זה] מעשה המנורה [מקשה זהב]' (במדבר ח, ד), שהקב"ה מראה לו באצבע... הירח מנין, "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החודש הזה" (שמות יב, א-ב), כזה ראה וקדש, הראה לו באצבע החודש הזה. בשרצים מנין, שנאמר "זה לכם הטמא [בשרץ השורץ על הארץ]" (ויקרא יא, כט), תפש הקב"ה כל מין ומין והראה לו למשה, ואמר לו זה תאכל זה לא תאכל'. ולפני ינאי עמד כנראה מדרש שכלל ארבעה דברים, וביניהם גם מחצית השקל, שגם בה נאמר לשון 'זה' (ראה בסמוך). **נאמן:** משה, על פי במדבר יב, ז. **אֵילַנְתּוֹ:** לימדת אותו. **כְּמוֹ בְּאֶצְבַּע:** כאילו אתה מורה לו באצבע. **מַעֲשֵׂה מִקְשָׁה זֶה:** מעשה המנורה העשויה מקשה. **וְהִפְרֵשׁ שְׂרָצִים זֶה:** וההבדל ('הפרש') בין שרץ טמא לטהור, שנאמר בו 'זה [לכם הטמא]'. **וּמַחְצִית שֶׁקֶל זֶה:** השווה פסיקתא דרב כהנא כי תשא, י (מהדורת מנדלבוים, עמ' 32): "'זה יתנו כל העובר על הפקודים" וגו' (שמות ל, יג), אומר ר' מאיר, כמין מטבע של אש הוציא מתחת כסא הכבוד שלו והראה

35 נְפִלָאִים מַעֲשֵׂיךְ / וְנוֹרָאִים נִסֶּיךְ / לְמִנוּסֶיךָ וְלַחוּסֶיךָ
 מֵה מָאֵד עֲמָקוֹ מַחְשְׁבוֹתֶיךָ / וּמִי יִשְׁעֵר חֲשָׁבוֹנוֹתֶיךָ
 חֶרֶס לְאוֹתוֹת שְׁמָתָה / סִהָר לְמוֹעֲדִים עֲשֵׂתָה
 יְמוֹת עוֹלָם סְדֵרָתָה / וְחֲדָשִׁים סִפְרָתָה
 וְלִנּוּ סִפְרָתָה וּמִסְרָתָה / עֵיבוֹרָם, קְדוּשָׁה

ה

40 אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה חֲתַכְתָּה לְעַבְדוֹת // וְלִמְאֵתִים וְעֶשֶׂר שָׁלַחְתָּה פְּדוֹת
 בַּעַת אֲשֶׁר רוּחָם קָפְדָה וְקִצְרָה // פִּקְדָתָם כִּי אָתָה עִמָּם בְּכָל צָרָה
 גַּם לְאַחֲרֵי הַפְּכָתָה / חֲשָׁבוֹן אֲשֶׁר חֲתַכְתָּה // וְעַל שְׁנַיִם דִּיגְלָתָה / וְעַל קִיָּצִים
 קִיפְצָתָה
 דִּנְתָה כְּחֶכֶם רוּאָה לְנוֹלָד // עֲשׂוֹת מְנִיין מִיּוֹם נִעְקַד יוֹלָד

למשה ואמר לו, "זה יתנו". 35 נפלאים מעשיך: תהילים קלט, יד. למנוסיך: לאלו שניסית אותם, לישראל שסבלו במצרים ובמדבר (השווה דברים ח, ב ועוד). ולחוסיך: לחוסים בך, ישראל. 36 מה... מחשבותיך: על פי תהילים צב, ו. ומי ישער חשבונותיך: ומי יוכל לעמוד על שיעור חשבונותיך (אולי רמז לחישובי המולדות). ייתכן לנקד גם 'חֲשָׁבוֹנוֹתֶיךָ' (השווה קהלת ז, כט), במקביל ל'מחשבותיך'. 37 חרס... עשתה: בראת ('שמתה') את השמש ('חרס') לאותות ואת הירח ('סהר') עשית ('עשתה') למועדים, על פי בראשית א, יד, והפייטן מחלק בין השמש 'לאותות' והירח 'למועדים' על פי 'עשה ירח למועדים' (תהילים קד, יט). 38 ימות עולם סדרתה: סידרת את כל זמני העולם, והכוונה כנראה שהם סודרו על פי השמש. ולשון 'ימות עולם' על פי דברים לב, ז. וחדשים ספרתה: ואת מספר החודשים קבעת על פי הירח. 39 ולנו... עיבורם: ולישראל גילה הקב"ה איך לחשב את החודשים והשנים ומתי לעברם.

ה. 40 ארבע... לעבדות: הקב"ה קצב ('חתכתה') וקבע 'עבדום וענו אתם ארבע מאות שנה' (בראשית טו, יג). ולמאתים... פדות: ישראל נפדו ממצרים אחרי מאתיים ועשר שנים בלבד (מכילתא דרשב"י לשמות יב, מ [מהדורת אפשטיין-מלמד, עמ' 34] ועוד). כפי שציינתי במבוא, שורות 40-41 מועתקות בתוך קדושתת כלאים גם בכ"י קימברידג' T-S NS 275.117 (=כ"י א) כסטרופה עצמאית שאחריה פזמון. 41 רוחם קפדה וקצרה: 'קפדה' כמו 'קצרה', על פי הארמית (ראה: זולאי [לעיל, הערה 5], עמ' 516, ושם עוד דוגמאות מפיזי יניי), ולעניין ראה: שמות ו, ט. ובכ"י א: רוחם קצרה, אך נוסח הפנים עדיף ויניי יוצר משחק צלילי עדין בין 'קפדה' ל'פקדתם'. פקדתם: על שום שמות ג, טז, וחסר בכ"י א. כ"י... צרה: השווה ספרי זוטא לבמדבר י, לה (מהדורת הורוויץ, עמ' 267): 'כשהוא אומר "עמו אנכי בצרה" (תהילים צא, טו), הא ידעת שכל זמן שישאר בצרה אף הקדש כאלו עמה בצרה. וכן את מוצא בשעה שהיו ישר' משועבדין במצרים לא נגלית שכינה על משה אלא מתוך הצער ומתוך הסנה'. ובכ"י א 'ע' צרה' במקום 'צרה'. 42 לאחר... חתכתה: את החשבון של שנה ארבע מאות השנים שקצבת ('חתכתה') החזרת לאחור, קיצרת. ועל... קיפצתה: השווה פסיקתא דרב כהנא החודש, ז (מהדורת מנדלבוים, עמ' 88): 'בשעה שבא משה וא' לישר', בחדש הזה אתם נגאלין, אמרו לו, רבינו משה, היאך אנו נגאלין, לא כך אמ' הקב"ה לאבינו אברהם "עבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" (בראשית טו, יג), והלא אין בידינו אלא מאתיים ועשר. א' להם, הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם, אלא "מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות" (שיר השירים ב, ח), מדלג על הקיצים ועל החשבונות ועל העיבורים'. 'דיגלתה' משובש מ'דיִלְגָתָה', ו'קיצים' נראה לכאורה כ'קוצים' אך מנוקד בחיריק. 42 כחכם רואה לנולד: כמי שידע את העתיד, והלשון על פי אבות ב, ט. עשות... יולד: להתחיל את חשבון ארבע מאות השנים מיום הולדת יצחק; השווה מכילתא דרשב"י לשמות יב, מ (מהדורת

הודעתה עיבור ירח לאחים הו[עדי]ם // במעטה בגד מצויין ובבדיקת עדים
 45 וכלוחים היוצאים על עידות חודש // שילחתם לבשר גאולת זה החודש
 זרזו ברטוש תוחלת ממושכה // ויצוים על מצות משיכה
 חיזקו ולבבכם יאמץ / כי אפס המץ // באפיית בצק עד לא ייחמץ
 טכס סדר עולם / מימי עולם // ראשון היות תשרי / וניסן שביעי
 ישע בבוא בו לניני אב ראשון // כונן עליו היות ראש וראשון
 אל נא

1

ובכן ויאמר

50 החדש / אז מחדשים אז נתעלה

אפשטיין-מלמד, עמ' 34): 'ומשנולד יצחק ועד שיצאו יש' ממצ' ארבע מאות שנה'. 44 עיבור ירח: את סדרי קידוש החודש. **לאחים הו[עדי]ם**: למשה ולאהרן, וההשלמה על פי החרוז. **במעטה... עדים**: השווה פסיקתא דרב כהנא החודש, טו (מהדורת מנדלבוים, עמ' 105): 'נתעטיף הקב"ה בטלית מצויינת, והעמי' למשה מיכן ולאהרן מיכן, וקרא למיכאל וגבריאל, ועשה אותם כשלוחי החודש ואמ' להם, כאיזה צד ראיתם את הלבנה... א' להם, כסדר הזה שאתם רואים כך יהו בניי מעברים את השנה למטן, על ידי זקן ועל ידי עדים ועל ידי טלית מצויינת'; ול'בגד מצוין' במקום 'מצוין' כנוסח קדום ומשובח השווה: ח' ילון, פרקי לשון, ירושלים תשל"א, עמ' 60-62. 45 **וכשלוחים... חודש**: על פי משנה, ראש השנה א, ג: 'על ששה חדשים השלוחין יוצאין'. **שילחתם**: שלח הקב"ה את משה ואהרן. 46 **זרזו**: משה ואהרן האיצו, אך ייתכן לנקד גם 'זרזו', מיהרו בשליחותם אל ישראל. **ברטוש תוחלת ממושכה**: את עם ישראל שחש טעו בשנים הרבות שבהן הוחיל וקיווה לבוא הגאולה. ול'רטושה' כנטושה ועזובה השווה: משנה, ערכין ז, ד, ועיין בבלי, בבא מציעא לח ע"ב-לט ע"א; וראה: רבינוביץ, ינני (לעיל, הערה 2), א, עמ' 149, שורה 56 ובביאור שם, וכן את הצירוף 'רטושה נטושה' ביוצר הקלירי להושענא רבה 'הושענא אדיר ונאור' (ע' פלישר, היוצרות בהתהוותם והתפתחותם, ירושלים תשמ"ד, עמ' 100, טור 25). ללשון 'תוחלת ממושכה מחלה לב' (משלי יג, יב), א"ר חייא בר אבא החודש, ג (מהדורת מנדלבוים, עמ' 85): "'תוחלת ממושכה מחלה לב' (משלי יג, יב), א"ר חייא בר אבא אילו ישר' עד שלא נגאלו... "ועץ חיים תאווה באה" (שם), "החדש הזה לכם ראש חדשים" (שמות יב, ב); והשווה גם לעיל, בביאור לטורים 8-9. **מצות משיכה**: 'משכו וקחו לכם לכם צאן... ושחטו הפסח' (שמות יב, כא); והשווה למדרש המובא לעיל, בביאור לטור 7. 47 **חיזקו ולבבכם יאמץ**: על פי תהילים לא, כה; ומכאן מצוטטים כביכול דברי הזירוז של משה ואהרן. **כי אפס המץ**: ישעיהו טז, ד, ותרגום יונתן שם: 'ארי סף מעיקא', כי כלו המציקים לכם; והפסוק בא בהקשר של ביעור חמץ גם בגוף הקלירי שבשבעתא לליל פסח 'אשמור זה אשחר' (ע' פלישר, 'בנינים סטרופיים מעין-אזורים בפיט הקדום', השירה העברית בספרד ובשלוותיה, ירושלים תש"ע, א, עמ' 158, שורה 37). **באפיית... יחמץ**: על פי שמות יב, לט. 48 **טכס... שביעי**: סדרו של העולם מימי בראשית היה שחודש תשרי נמנה ראשון וניסן שביעי; השווה מכילתא בא, מסכתא דפסחא, א (מהדורת וורוויץ-רביץ, עמ' 7): "'החדש הזה לכם" (שמות יב, א), ולא מנה בו אדם הראשון. ו'טכס סדר' - סמיכות הנרדפים. 49 **ישע... ראשון**: כאשר הגיעה ישועת ישראל ('ניני אב ראשון', בני אברהם) בניסן. **כונן עליו**: החודש נתכונן ונקבע. **היות ראש וראשון**: על פי שמות יב, א.

1. 50 **החדש**: ניסן; ובכתב היד מופיעה המילה ככותרת, אך על פי המחזורות הבאות ברור שהיא נועדה לפתוח את הטור הראשון. **מחדשים אז נתעלה**: נעשה ראש לחודשים (שמות יב, ב) והחשוב שבהם; 'אז' נכלל כאן כנראה בטעות וההופעה השנייה מיותרת (הראשונה דרושה לאקרוסטיכון).

וּמִשְׁטֵר מָזְלוּ נִתְעַלָּה
 בּוֹ קֵץ תִּכְלָה נִתְפַּלָּה
 וְהוּא תַחֲלִילָה לְרֹאשׁ וְלִתְהִלָּה

הַחֲדָשׁ / גִּמְר בְּעֵד אֹמֶה הַמְשׁוֹנָה

55 וּבַעֲבוּרָה מִנְהַג[... ..] נָה

דָּוִד לְחֲדָשׁ לָהּ בְּרִית הַיְשָׁנָה

דָּפַק עָלֶיהָ וְהִיא יְשִׁינָה

הַחֲדָשׁ / הַרְוָאָה רָאָה מִרְאִיתוֹ

לְהַרְאוֹת אוֹתוֹ הַיּוֹם עַל מִרְעִיתוֹ

60 וַיֵּאֱמִינוּ לְמִילָתוֹ

וַיִּמְנּוּ לְמִלִּיאָתוֹ

הַחֲדָשׁ / זֶמֶן זֶה יֵרַח מִכָּל יְרַחֵי קָדָם

מִרְאשׁ אֲמָנַת הַרְרֵי קָדָם

51 ומשטר מזלו: חוקות מזלו; השווה איוב לח, לג. 52 קץ תכלה נתכלה: הגיע מועד הגאולה, והסתיימה ההמתנה של ישראל שחיכו לה בכיליון עיניים; והלשון על פי תהילים קיט, צו. 53 לראש ולתהלה: לרוממותם של ישראל, שנעשו לראש לכל האומות וזכו לשם ולתהילה. 53 גמר: אולי: לימד את ישראל את עניין קידוש החודש; וייתכן לפרשו גם: גמל חסד (השווה תהילים נז, ג; קלח, ח). בעד אומה המשונה: בעבור ישראל, השונים מכל האומות (השווה אסתר ג, ח). 55 מנהג[...]: וכו': כנראה: מנהג (העולם) נשתנה (שנעשו בו ניסים, או שהתחילו למנות את החודשים מניסן ולא מתשרי). 56 דוד: הקב"ה. לחדש... הישנה: לחדש לישראל את בריתו שכבר כרת עם האבות. 57 דפק... ישינה: על פי שיר השירים ה, ב, וראה מדרשו בפסיקתא דרב כהנא החודש, ו (מהדורות מנדלבוים, עמ' 87): 'אני ישינה מן הקץ ולבי ער לגאולה, אני ישינה מן הגאולה ולבי של הקב"ה ער לגאלינו...' "קול דודי דופק", זה משה'. 58-59 הרואה: הנביא, משה. מראיתו: דמות הירח החדש. להראות אותו: השווה מכילתא בא, מסכתא דפסחא, א (מהדורת הורוויץ-רבין, עמ' 6): "'החדש הזה לכם'" (שמות יב, ב)... משה הראה את החדש לישראל ואמר להם כזה היו רואין וקובעין את החודש לדורות'. ייתכן לנקד גם 'להראות': על מראיתו: לישראל (השווה תהילים צה, ז; עז, כא). 60 למילתו: לדבריו. 61 וימנו למליאתו: וימנו את ימי החודש מזמן המולד ועד למילוי הירח ולמולד הבא; השווה לפיט ה מהקדושתא הקלירית 'אתיית עת דודים' להחודש ('אבי כל חוזה'): 'לְהִבִּין קֶצֶב תוֹלְדָתוֹ מִתְחִילָתוֹ, וְעַד מְלֵאָתוֹ עַד תְּכִלָּתוֹ' (על פי כ"א אוקספורד, בודליאנה heb. d. 41 [2714/9], דף 451א). 62 זמן... קדם: חודש ניסן נבחר מכל החודשים; ולשון 'ירחי קדם' על פי איוב כט, ב. 63 מראש... קדם: הטור הוא צירוף של שיר השירים ד, ח ('מראש אמנה') ודברים לג, טו ('ומראש הררי קדם'), ומשמעו: בזכות האבות; השווה שיר השירים רבה ד, ג: "'תשורי מראש אמנה', זה אברהם שכתבו בו 'והאמין בה'" (בראשית טו, ו), "מראש שניר"... זה יצחק... "וחרמו", זה יעקב; וראה גם ספרי דברים, שג (מהדורת פינקלשטיין, עמ' 414): "'ומראש הררי קדם... וממגד גבעות עולם", מלמד שאבות ואמהות קרוים הרים וגבעות'.

חידוש גאולה בו קידם
65 [אל]הי קדם לקנה קדם

הח'קדש' / טוב בשורה בישרו אחים
לנאנקים ונאנכים
יום מועד זביחת פסחים
אתם יוצאים ששים ושמיחים

70 הח'קדש' / פשר מחודשי ימים
כי אין בו קושי חום וסגריר גשמים
למועד יצאו עם שלימים
להעלות עולות ולשלם שלמים

[הח'קדש] מושעות בו חודשו ונבראו
75 ופרעות לפרעות נפרעו
ניצנים בו נראו
כצנועים אשר בו היראו

הח'קדש' שמחה לנושעים בקרב
ומס לבב מצ'רים בקרב

64 חידוש... קידם: מיהר לחדש בו גאולה. 65 [אל]הי קדם: (דברים לג, כז, והוא נושא הטור הקודם). לקנה קדם: לישראל, על פי תהילים עד, ב. 66 טוב בשורה: בשורה טובה (סמיכות תיאור הפוכה). אחים: משה ואהרן. 67 לנאנקים ונאנכים: לישראל שהיו משועבדים במצרים, והכיניו על שום שמות ב, כג-כד (בחילוף 'נאק'/'אנק'); והלשון על פי יחזקאל ט, ד. 68-69 יום... אתם יוצאים: בשורת משה לישראל, שיצאו ממצרים ביום החג הכרוז בזביחת הפסח, הוא ט"ו בניסן; וללשון השווה שמות יג, ד. 70-71 כשר... גשמים: השווה מכילתא בא, מסכתא דפסחא, טז (מהדורת הורוויץ-רבין, עמ' 62): "מוציא אסירים בכושרות" (תהילים סח, ז)... מה ת"ל "בכושרות", אלא חדש שהוא כשר לכם, לא חמה קשה ולא גשמים'. 73 להעלות... שלמים: כדי לעבוד את ה' בקרבנות. 74 החדש: המילה חסרה בכתב היד. מושעות: תשועות (ללשון ראה תהילים סח, כא). 75 ופרעות לפרעות נפרעו: כנראה: ופורענויות לפרעה, ראש הפורעים בישראל, נשתלמו ('נפרעו', לשון פירעון); השווה ספרי דברים, שלב (מהדורת פינקלשטיין, עמ' 382): "'מראש פרעות אויב' (דברים לב, מב), מה ראו ליתלות בראש פרעה כל פורעניות, מפני שהיה תחילה לשעבודם של ישראל'. 76 ניצנים בו נראו: על פי שיר השירים ב, יב, וראה מדרשו בפסיקתא דרב כהנא החודש, ט (מהדורת מנדלבוים, עמ' 94): "'הנצנים נראו בארץ', זה משה ואהרן; ומכאן משבץ ינאי את פסוקי שיר השירים ב, יב-יג בטור השלישי בכל מחורות. 77 כצנועים: כמשה ואהרן. היראו: אולי הוא 'היראו', שהראו אותות ומופתים לישראל; אך אולי צ"ל 'הוראו', נתגלו. 79 ומס... בקרב: על פי ישעיהו יט, א.

80 עֹנֶת עֵת זָמִיר בּוֹ כְּעֶרְלָה וּבִיכּוֹר אֲשֶׁר הוֹזֵמֶר בּוֹ

הַחֲדָשׁ / פָּקִיד בְּפֻקְדוֹ פְּקוּדִים שִׁימַע
פָּקִידֵת פָּקוּד בְּטוֹב מְשָׁן[מַע]
[צִ]פָּצוּף קוֹל הַתּוֹר בּוֹ יִשְׁמַע
85 יְשׁוּעָה וּפְדוּת אֲשֶׁר בּוֹ הוֹשִׁיעַ

[הַחֲדָשׁ] / קִידוּשׁוֹ בְּצוּעַן נִתְעַבֵּר
וְקֹדֶשׁ לְקֹדֻשָּׁתוֹ נִדְבָּר
רַעֲיִיתִי קוֹמִי לָךְ כִּי כָּבֵד
הִנֵּה הִסְתִּיּוֹ עֶבֶר

90 הַחֲדָשׁ שִׁמּוּרוֹ שְׁמוֹר לְדוֹרוֹת חֲדָשׁוֹת בְּחִידוּשׁוֹ לְהִבְרָאוֹת תְּשׁוּעַת צָדֵק נִזְרָאוֹת כִּימִי צֶאֱתֶם פְּלָאוֹת לְהִרְאוֹת

81-80 **עַת זָמִיר...** הַזִּמְרָה בּוֹ: הַשּׁוּוֹה לְהַמְשִׁךְ הַמְדַרְשׁ בַּפְּסִיקְתָא דְרַב כְּהֵנָּה הַחוּדֶשׁ, ט (מִהַדוֹרֹת מִנְדֻלְבּוּיִם, עַמ' 94): "עַת הַזִּמְרָה הַגִּיעַ" (שִׁיר הַשִּׁירִים ב, יב), הַגִּיעַ זְמַנָּה שֶׁל עֶרְלָה שֶׁתִּזְמַר (=שְׁתִּיכַרְתָּ), הַגִּיעַ זְמַנָּה שֶׁל מִצְרִיִּים שִׁזְמְרוּ (שְׁתִּיכַרְתוּ). וְכִיכּוֹר: בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם; וְיִיתְכֵן שֶׁהַכוּוֹנָה בְּטוֹר 80 לְעַת הַזִּמְרָה כְּפִשּׁוּטָה, הִיא עוֹנֶת הָאֲבִיב, וּבְטוֹר 81 נִרְמָזִים הַמְדַרְשִׁים. 82 **פָּקִיד בְּפֻקְדוֹ:** כֹּאשֶׁר מִינָה הַקֶּבֶ"ה אֶת מֹשֶׁה וְהַפְּקִידוֹ לְגֹאֹל אֶת יִשְׂרָאֵל. **פְּקוּדִים:** כְּנִרְאָה; לְיִשְׂרָאֵל, וְאִפְשֶׁר לְנֶקֶד גַּם 'פְּקוּדִים'; אֵךְ יִיתְכֵן לְבֹאֵר: אֶת מִצְוֹת ה'. **שִׁימַע:** הַשְׁמִיעַ. 83 **פָּקִידֵת פָּקוּד:** מֹשֶׁה הַשְׁמִיעַ וְהוֹדִיעַ לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהַקֶּבֶ"ה פָּקֵדֵם בְּלִשׁוֹן 'פָּקֵד פְּקִדְתִּי' (שְׁמוֹת ג, טז). **בְּטוֹב מְשָׁן[מַע]:** בְּשׁוּמְעָה טוֹבָה. 84 **קוֹל הַתּוֹר בּוֹ יִשְׁמַע:** עַל פִּי שִׁיר הַשִּׁירִים ב, יב, וְהַשּׁוּוֹה לְהַמְשִׁךְ הַדְרָשָׁה בַּפְּסִיקְתָא דְרַב כְּהֵנָּה הַחוּדֶשׁ, שֵׁם: "וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵינוּ", א"ר יוֹחָנָן, קוֹל תֵּיִר טַב נִשְׁמַע בְּאַרְצֵינוּ, זֶה מֹשֶׁה, "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְיָ כַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה" וּג' (שְׁמוֹת יא, ד); וְיִיתְכֵן שֶׁנִּרְמָזֹת כֹּאן דְרָשֶׁת הַפֶּסֶק עַל הַגֹּאֲלוֹהַ שְׁלַעֲתִיד; רֹאה פְּסִיקְתָא דְרַב כְּהֵנָּה, שֵׁם (עַמ' 97): "וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵינוּ", א"ר יוֹחָנָן, קוֹל תֵּיִר טַב נִשְׁמַע בְּאַרְצֵינוּ, זֶה מֶלֶךְ הַמֶּשִׁיחַ. 86 [הַחֲדָשׁ]: גַּם כֹּאן דּוֹלְגָה מִלֵּת הַקֶּבֶע. **קִידוּשׁוֹ...** **נִתְעַבֵּר:** בְּמִצְרַיִם ('בְּצוּעַן') הַחֲלוּ בְּמִצְוֹת קִידוּשׁ הַחוּדֶשׁ; וְנִתְעַבֵּר לְשׁוֹן עֵיבּוֹר הַחוּדֶשׁ. 87 **וְקֹדֶשׁ:** וְהַקֶּבֶ"ה. **לְקֹדֻשָּׁתוֹ:** לְכַנְסֹת יִשְׂרָאֵל מִמְּקוּדֶשֶׁת לּוֹ, וְיִיתְכֵן לְנֶקֶד גַּם: לְקֹדֻשָּׁתוֹ. **נִדְבָּר:** אָמַר אֶת הַדְּבָרִים שֶׁבְטוֹר הַבֹּא. 88-89 **רַעֲיִיתִי... עֶבֶר:** עַל פִּי שִׁיר הַשִּׁירִים ב, יג-י, וְרֹאה מְדַרְשׁוֹ בַּפְּסִיקְתָא דְרַב כְּהֵנָּה, שֵׁם: "כִּי הִנֵּה הִסְתִּיּוֹ עֶבֶר", אֵילוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה שֶׁנִּגְזַר עַל אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם... א' לָהֶם מֹשֶׁה, כֹּל הַדִּין רִיחָא טַבֵּא אֵית בְּכוֹן וְאִתּוֹן יִתְבִּין הָכָא (=כֹּל הָרִיחַ הַטּוֹב הַזֶּה יֵשׁ בְּכֶם וְאַתֶּם יוֹשְׁבִים כֹּאן), "קוֹמִי לָךְ רַעֲיִיתִי יִתֵּנִי וְלִכִּי לָךְ". 90 **שְׁמוֹר לְדוֹרוֹת:** הַשּׁוּוֹה מְכִילֵתָא בֹא, מִסְכַּתָּא דְפִסְחָא, יד (מִהַדוֹרֹת הוֹרוּיִץ-רִבִּין, עַמ' 52): "לֵיל שְׁמוֹרִים הוּא לֵי" (שְׁמוֹת יב, מב), בּוֹ נִגְאָלוּ וְבוֹ עֲתִידִין לְהִגָּאֵל. 91 **חֲדָשׁוֹת בְּחִידוּשׁוֹ לְהִבְרָאוֹת:** וְבוֹ תִּהְיֶה הַגֹּאֲלוֹהַ הָעֲתִידָה שֶׁנֶּאֱמַר בֶּה 'כִּי בְרָא יְיָ חֲדָשָׁה בְּאַרְצִי' (יִרְמְיָהוּ לֹא, כֹּא). 92 **תְּשׁוּעַת צָדֵק נִזְרָאוֹת:** הַיְשׁוּעָה שֶׁעָלְיָה מִבְּקָשִׁים בְּלִשׁוֹן 'נִזְרָאוֹת בְּצָדֵק תַּעֲנֶנּוּ' (תְּהִלִּים סח, ו). 93 **כִּימִי... לְהִרְאוֹת:** עַל פִּי מִיכָה ו, טו, וְהַשּׁוּוֹה לְעִיל, בְּיִאֹר לְשׁוּרָה 29.

וביכנן ראש חדשים

ראשון הוא	[לא]מץ אַוִּיּוֹת	אַחְרוֹן יְהִי	לְאַחֲנוֹת אַחֹת
95 רַא־שׁוֹן הַגּוֹאֵל	לְבִיאוֹר בַּחוֹנוֹת	אַחְרוֹן יְהִי	לְקִיבוֹץ בָּנִים וּבָנוֹת
רַא־שׁוֹן הַגּוֹאֵל	לְגִיל גְּאֻלָּת	אַחְרוֹן יְהִי	לְגִירוֹת גְּלִיּוֹת
רַא־שׁוֹן הַגּוֹאֵל	לְדִתִּי דִּבְרוֹת	אַחְרוֹן יְהִי	לְדִינֵי דוֹרוֹת
רַא־שׁוֹן הַגּוֹאֵל	לְהוֹרִיֶּת הַלִּילוֹת	אַחְרוֹן יְהִי	לְהוֹלֵל הוֹלִילוֹת
רַא־שׁוֹן הַגּוֹאֵל	לְזִמּוֹנֵי זְכִיּוֹת	אַחְרוֹן יְהִי	לְזַעֲמוֹי זְוֹעוֹת
100 רַא־שׁוֹן הַגּוֹאֵל	לְחוֹרְשֵׁי חֻקוֹת	אַחְרוֹן יְהִי	לְחִירֵשׁ חֻלְקוֹת
רַא־שׁוֹן הַגּוֹאֵל	לְטַלְלֵי טוֹבוֹת	אַחְרוֹן יְהִי	לְטִירּוֹף טַעֲנוֹת
רַא־שׁוֹן הַגּוֹאֵל	לְיֶרְחֵי יוֹלְדוֹת	אַחְרוֹן יְהִי	לְיוֹקֵשׁ יִלְלוֹת
רַא־שׁוֹן הַגּוֹאֵל	לְכִינוֹי כְּתוּבוֹת	אַחְרוֹן יְהִי	לְכָל כְּלִיּוֹת
רַא־שׁוֹן הַגּוֹאֵל	לְלִיּוּיֵי לְמוֹדוֹת	אַחְרוֹן יְהִי	לְלֵאוֹת לְהֵלָאוֹת

ז. לאורך כל השיר הטור הפותח ב'ראשון הוא' מתאר את ראשוניותו של חודש ניסן (בעיקר בקשר לגאולת מצרים אך לעיתים בדברים נוספים), והטור הפותח ב'אחרון יהי' רומז לסיומו של צרות הגלות ולתחילתה של הגאולה העתידה. במקרים רבים הלשון קשה, והביאור הוא בגדר הצעה בלבד. 94 [לא]מץ אַוִּיּוֹת: ההשלמה על פי תבנית השיר, ומשמע הביטוי כנראה: לחזק את בניין ירושלים והמקדש, שאותו ה' איווה למושב לו (תהילים קלב, יג-יד). **לְאַחֲנוֹת אַחֹת**: לצערה של כנסת ישראל בגלות; ולכינוי 'אחות' השווה פסיקתא דרב כהנא ויהי ביום כלות, ג (מהדורת מנדלביום, עמ' 7): 'תחלה חיבב הב"ה את ישראל וקראן בתי... לא זו מחבבה עד שקרא אותן אחותי, שנא' "אחותי רעייתי" (שיר השירים ה, ב)'. 95 **לְבִיאוֹר** **בַּחוֹנוֹת**: קשה, ואולי משמעו: לביור המצוות שבפרשה (הצעת אברהם פרנקל), או מצוות התורה בכלל ('ב'חונות' משמעו 'צ'רופות', והכינוי על שום תהילים יב, ז; הצעת אברהם לוי). **לְקִיבוֹץ בָּנִים וּבָנוֹת**: לקיבוץ הגלויות לעתיד לבוא. 96 **לְגִיל גְּאֻלָּת**: לשמחת הגאולה ממצרים. **לְגִירוֹת גְּלִיּוֹת**: למגורי ישראל בגלות; ואולי צ"ל 'ג'ולות'. 97 **לְדִתִּי דִּבְרוֹת**: סמיכות הפוכה, כמו 'לדברי דתות', שבו נצטוו ישראל מצוות ראשונות כעם. **לְדִינֵי דוֹרוֹת**: לדינים ולשפטים הנעשים בדורות ישראל בגלות. 98 **לְהוֹרִיֶּת הַלִּילוֹת**: למצווה לומר הלל; ואולי צ"ל 'לְהוֹרִיֶּת הַלִּילוֹת', לשון הלל והודיה. **לְהוֹלֵל הוֹלִילוֹת**: להיפרע מן הגויים ההוללים, המשעבדים את ישראל. 99 **לְזִמּוֹנֵי זְכִיּוֹת**: כינוי לישראל המלאים זכויות תמיד. **לְזַעֲמוֹי זְוֹעוֹת**: לישראל הסובלים בכעס ה' את זוועות הגלות; ואפשר לפרש גם: לגויים המציקים לישראל, שבעת הגאולה יענשו בזעם ובזוועות. 100 **לְחוֹרְשֵׁי חֻקוֹת**: לישראל החושבים ('חורשי') על חוקות ה', שבניסן נצטוו ישראל לראשונה במצוות; וב'חוקות' וי"ו ראשונה תלויה. **לְחִירֵשׁ חֻלְקוֹת**: לחרישת חלקת האדמה של ישראל, היא ירושלים (השווה מיכה ג, יב; משנה, תענית ד, ו), כסמל לגלות; אך אולי צ"ל: 'לְחוֹרְשֵׁי חֻלְקוֹת', לגויים המדברים דברי חלקות אך חורשים רעה (הצעת אברהם פרנקל). 101 **לְטַלְלֵי טוֹבוֹת**: לטל טוב המסמל תחייה, ואולי נרמזת כאן גם הזכרת הטל בתפילה מאמצע ניסן. **לְטִירּוֹף טַעֲנוֹת**: לטענות הקשות שגרמו לישראל להיטלטל בגלות. 102 **לְיֶרְחֵי יוֹלְדוֹת**: אולי: לירחים העתידים להיוולד ולהגיע, כלומר: ראשון לחודשי השנה (הצעת הרב י"י סטל). **לְיוֹקֵשׁ**: למוקש ומכשול. 103 **לְכִינוֹי כְּתוּבוֹת**: אולי: לכתובת שנות המלכים בשטרות; השווה משנה, ראש השנה א, א: 'באחד בניסן ראש השנה למלכים' (הצעת הרב י"י סטל). **כְּלִיּוֹת**: גזרות כליו והשמדה. 104 **לְלִיּוּיֵי לְמוֹדוֹת**: ללימוד התורה והמצוות לישראל; השווה דברים רבה ו, ג: 'מהו "כי לית חן" (משלי א, ט)... לכל מקום שתלך המצוות מלוות אותך'. **לְלֵאוֹת לְהֵלָאוֹת**: להלאות ולעייף את ישראל הלאים מצרות הגלות; וניתן לנקד גם 'לְלָאוֹת'. וב'להלאות' ל"מ שנייה תוקנה

105 רֶאֱשׁוֹן < הָאֵל > לְמִנִּין מְזֻלֹת	אֶחָרוֹן < יָהִי > לְמִעוּט מוֹעֲקוֹת
רֶאֱשׁוֹן < הָאֵל > לְנִיִּסִּי נֹרְאוֹת	אֶחָרוֹן < יָהִי > לְנִיִּשְׁעָ[... וְ]
רֶאֱשׁוֹן < הָאֵל > לְסִימְנֵי סְפוּרוֹת	אֶחָרוֹן < יָהִי > [...] לְנִיִּשְׁעָ[... וְ]
רֶאֱשׁוֹן < הָאֵל > לְעִיבוּרֵי עֵיתוֹת	אֶחָרוֹן < יָהִי > לְעִיבוּרֵי עֵיתוֹת[... וְ]
רֶאֱשׁוֹן < הָאֵל > לְפַעְמֵי פְקוּדוֹת	אֶחָרוֹן < יָהִי > לְפַעְמֵי פְקוּדוֹת[... וְ]
110 רֶאֱשׁוֹן < הָאֵל > לְצִאת צְבָאוֹת	אֶחָרוֹן < יָהִי > לְצִוּק[וֹת צְבָאוֹת]
רֶאֱשׁוֹן < הָאֵל > לְקִיצֵי קְרִיאוֹת	אֶחָרוֹן < יָהִי > לְקִלְלַת קְנָאוֹת
רֶאֱשׁוֹן < הָאֵל > לְרִאוֹת רוֹחוֹת	אֶחָרוֹן < יָהִי > לְרִעוּת רַבּוֹת
רֶאֱשׁוֹן < הָאֵל > לְשִׁיעוּר שְׁבוּעוֹת	אֶחָרוֹן < יָהִי > לְשִׁלּוֹם שְׁחִיתוֹת
רֶאֱשׁוֹן < הָאֵל > לְתִיכּוֹן תּוֹלְדוֹת	אֶחָרוֹן < יָהִי > לְתַאֲלַת תּוֹלְאֹת

ח

115 כִּי אֶתָּה [רֶאֱשׁוֹן] אֶחָרוֹן / מִגִּיד [מֵרָא] שִׁית אַחֲרִית

וְרִאשׁוֹנוֹת לְפָנֶיךָ אַחֲרוֹנוֹת[ת] / [וְ]אֶחָרוֹנוֹת רִאשׁוֹנוֹת

וְהַחֲדָשׁוֹת יִשְׁנוֹת / וְהַיְשָׁנוֹת חֲדָשׁוֹת

וְאוֹתִיּוֹת קֶדְמוֹנִיּוֹת / וְקֶדְמוֹנִיּוֹת אוֹתִיּוֹת

מאות אחרת. 105 **למנין מזלות**: לסדר המזלות, המתחיל מ'טלה' (על פי סדר החודשים המתחיל מניסן); ראה פרקי דר' אליעזר ו ועוד. **מועקות**: צרות הגלות. 106 **לניסי נוראות**: למופתים שעשו משה ואהרן לפני פרעה או למכות מצרים; ש'משפט המצריים שנים עשר חודש' (משנה, עדויות ב, י), כלומר מניסן ועד ניסן. **לנישע[... וְ]**: הקריאה מסופקת, ואולי כתוב: 'לניני עו[... וְ]'. 107 **לסימני ספורות**: לסימני ספירת ימי החודשים וקידושם, או לסימנים שעל פיהם מעברים את השנה וסופרים את חודשיה; השווה תוספתא, סנהדרין ב, ב (מהדורת צוקרמנדל, עמ' 416): 'על שלשה סימנים מעברין את השנה'. 108 **לעיבורי עיתות**: לעיבור הזמנים והחודשים. **ל[ע]שון**: ההשלמה על פי האקרוסטיכון, וניתן לנקד גם 'ל[ע]שון'; והוא לשון כעס, אך ההמשך קוי. 109 **לפעמי פקודות**: כמו: לצעדי פקידה, לביאת הגאולה. 110 **לצאת צבאות**: ליציאת צבאות ה' (ישראל) ממצרים (ראה שמות יב, מא). **לצוק[וֹת]**: לצרות הגלות. 111 **לקיצי קריאות**: סמיכות הפוכה, ומשמע הביטוי: לקריאת מועד הגאולה. **לקיללת קנאות**: לקללות שמקללים הגויים את ישראל מתוך כעס או קנאה. 113 **לשיעור שבועות**: לשער את זמן קיום השבועה שנשבע ה' לאברהם לגאול את ישראל ממצרים. **לשילום שחיתות**: או לשון גמול ותשלום לגויים על שלכדו את ישראל בשחיתותם (לשון פח ומלכודת), או לשון השלמה וקץ, סיום הגלות שבה נלכדו ישראל. 114 **לתיכון תולדות**: ליישובם של ישראל בעת הגאולה. **לתאלת**: לקללת (השווה איכה ג, סה).

ח. 115 **כי... ואחרון**: על פי ישעיהו מד, ו ועוד. 'ראשון' חסר בכתב היד, כנראה מחמת השמטת המעתיק, והשלמתי על פי העניין. **מגיד [מֵרָא] שִׁית אַחֲרִית**: שם מו, י. 116–117 **וראשונות... והישנות חדשות**: בראש טור 116 צ"ל 'ראשונות', ומשמע הטורים: ולפני הקב"ה אין הבדל בין ראשונות לאחרונות, או בין חדשות לישנות, שהרי הוא קדם לכולן וידוע מראש את כולן; ואפשר לפרש: מה שבעינינו הוא 'ראשונות' – בעיני הקב"ה הן אחרונות (שכן הוא קדם להן), ומה שבעינינו 'אחרונות' – בעיני הקב"ה הן 'ראשונות' (כי הוא קיים לעד, ויישאר אפוא זמן רב אחרי הופעתן; הצעת אברהם פרנקל). 118 **ואותיות... אותיות**: 'אותיות' הן הדברים העתידיים לבוא (ראה ישעיהו מד, ז), ומשמע הטור: לפני הקב"ה אין הבדל בין עתיד לעבר.

- כִּי לַפְּנֵיךָ הִכָּל גָּלִי וַיְדוּעַ וְקִרְאֵי וְזָכוֹר וְכָתוּב וְחָתוּם
 120 וְסָדוֹר וְסָפּוֹר וּמִנּוּי וּמִדּוֹד וְחִתּוֹךְ וְקָצוֹב
 רָפָפִים רָגָעִים / שְׁעוֹת וְעֵיתִים / אוֹתוֹת וְזִמְנִים
 יָמִים וְשַׁבָּתוֹת / חֲדָשִׁים וְשָׁנִים
 עֵיבוּרִים וְשְׁמִיטִים / יוֹבִילוֹת וְקִיצִים
 וְיוֹמָךְ אֶלֶף שָׁנִים / וְשִׁעְתֶּךָ שְׁמוֹנִים שָׁנָה
 125 וְאֵין קֶצֶה לְשָׁנוּתֶיךָ / וְאֵין קֶצֶב לְאוֹרֶךְ יָמֶיךָ
 וְאֵין שִׁיעוֹר לְקִצּוֹת דְּרָכֶיךָ
 וְכֹאשֶׁר אֲתָה דָן מִשְׁרֵתֶיךָ אֲתָה ... [...]
 אֲתָה קֵיִים וְהֵם קָלִימִים / [...] דוֹרוֹת מִפְּנֵי דוֹרוֹת
 כִּי [...] בָּא וְהֶאָרֵץ לְעוֹלָם עוֹמֶדֶת [...] / [...] כָּבֹד תִּבְלִינָה
 130 וְכָל יָצוֹר אֲשֶׁר [נִבְרָא] א / לְהִלָּל לְשִׁמְךָ נִבְרָא
 וְכֵן לְמַעֲלָה נִיבְרָאִים
 חֲדָשִׁים לְבָקָרִים מִיתְחַדָּשִׁים / וְשִׁיר חֲדָשׁ לְמַחֲדָשִׁים מִחֲדָשִׁים
 וְהַחֲדָשִׁים וְהַיְשָׁנִים / וְהַרְחֻקִּים וְהַקְּרוֹבִים
 וְהַעֲלִיּוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים [...] / [...] הַגְּדוֹלִים וְהַקְּטָנִים

119-120 **הכל:** אחריו מחוק 'ידוע'. וקראוי: ונקרא מעצמו; השווה ל'ומאליו ייקרא' שבסילוק 'ונתנה תוקף' (גולדשמידט [לעיל, הערה 35], עמ' 169). **וכתוב וחתום... וספור ומנוי:** השווה ל'וכותב וחותם וסופר ומונה' שב'ונתנה תוקף' (שם), וראה בפירוט במבוא. **וחתוך וקצוב:** ראה ב'ונתנה תוקף' (שם, עמ' 170): 'ותחתוך קצבה'. 121 **רפפים:** ינאי מונה כאן שיעורי זמנים שונים, מהקטן לגדול (להוציא המילים הכלליות 'עיתים אותות וזמנים'), ועל פי ההקשר 'רָפָף' הוא משך זמן קטן מרגע, ואולי הוא כמו הרף עין. 122 **ושבתות:** ושבועות (על פי לשון חכמים). 123 **עיבורים:** כנראה: שנים מעוברות. וקיצים: ומועדים רחוקים, בני שנים רבות. 124 **ויומך אלף שנים:** על פי תהילים צ, ד. ו**שעתך שמונים שנה:** החישוב מקורב, על פי יום בן שתיים עשרה שעות; ואם יום הוא אלף שנים, הרי ששעה אחת היא בקירוב שמונים (ובמדויק: שמונים ושלוש ושליש); והשווה פרקי דר' אליעזר ז' (בעיגול המספר כלפי מעלה): 'שמונים וארבע שנים, שהיא שעה אחת מיומו של הקב"ה' (הפניית הרב י"י סטל). 125-126 **ואין קצה... ואין שיעור:** השווה לסילוק 'ונתנה תוקף' (גולדשמידט [לעיל, הערה 35], עמ' 172, וראה במבוא); וייתכן שכתוב 'קוצב' ולא 'קצב'. **לקצות דרכיך:** על פי איוב כו, יד. 127 **אתה דן משרתיך:** גם הדין שעושה הקב"ה במלאכים מופיע ב'ונתנה תוקף', אך בלשון אחר (ראה שם, עמ' 169). 129 **כי... בא:** אולי יש להשלים: 'כי דור הלך ודור בא', על פי קהלת א, ד. ו**הארץ לעולם עומדת:** שם. [כב] **גד תבלינה:** על פי ישעיהו נא, ו, וההשלמה על פי הפסוק; ולפני כן יש להשלים לשון מעין 'עד אשר'. 130 **אשר [נברא]:** ייתכן להשלים גם '[נברא]'; השווה ישעיהו מג, ז. **להלל לשמך נברא:** השווה תהילים קב, יט; קמח, ה. 132 **חדשים לבקרים מיתחדשים:** השווה שמות רבה טו, ו: 'המלאכים מתחדשין בכל יום ומקלסין להקב"ה, והן חוזרין לנהר אש שיצאו ממנו ושוב האלהים מחדשן ומחזירן כשם שהיו בראשונה, שנאמר "חדשים לבקרים" (איכה ג, כג). **למחדשים:** צ"ל 'למחדשם', להקב"ה. 133-134 **והחדשים... והקטנים:** קשה לקבוע אם הכוונה למלאכים בדרגות שונות או - כפי שנראה יותר, משום השימוש הרגיל של 'עליונים ותחתונים' - גם למלאכים וגם לישראל.

135 פִּוְתָחִים כְּאַחַת / קְדוּשָׁה אַחַת
ככ>תוב> וקרא

ט¹

גְּבוּלוֹת עוֹלָם / אֲשֶׁר הִצְבֵּתָה מֵעוֹלָם / לְשִׁמְךָ יֵאמְרוּ
קְדוּשׁ קְדוּשׁ קְדוּשׁ יִי צַבֹּאוֹת מִלְּאָ כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ

קְדוּשׁ מִיָּרְחִים שְׁנִים עָשָׂר
קְדוּשׁ [מִמְּזָלוֹת שְׁנִים] עָשָׂר
קְדוּשׁ מִשְׁבָּטִים שְׁנִים עָשָׂר
קְדוּשׁ קְדוּשׁ קְדוּשׁ יִי צַבֹּאוֹת מִלְּאָ כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ

140 קְדוּשׁ [קִבְעַ] לְמַנְיִן לְבִנְה סֵדֶר יָרְחִים
קְדוּשׁ קִבְעַ לְמַנְיִן סֵדֶר מְזָלוֹת
קְדוּשׁ קִבְעַ לְמַנְיִן כְּבוֹדוֹ שְׁנִים עָשָׂר שְׁבָטִים
קְדוּשׁ קְדוּשׁ קְדוּשׁ יִי צַבֹּאוֹת מִלְּאָ כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ
קְדוּשׁ מַחִיָּה / קְדוּשׁ מַאֲוֶפֶן / קְדוּשׁ מִכְּרֹב
לְעוֹמֵתֶם כָּל יֵאמְרוּ

ט²

מִמְּקוֹמוֹ לְיָמֶיךָ לְעֵנִי מוֹלֵד הַחוֹדֶשׁ
מִמְּקוֹמוֹ הוֹרְהוּ לְעֵבֶר הַחוֹדֶשׁ

ט¹. 136 גְּבוּלוֹת... הַצִּבְתָּה: כל הדברים המוגבלים והקצובים בעולם (מקומות, זמנים ובני האדם); ועל פי לשון דברים לב, ח, והשווה: 'מדרש אותיות דרבי עקיבא השלם' (נוסח א), בתי מדרשות, בעריכת ש"א ורטהימר, מהדורה חדשה עם הוספות מאת א' ורטהימר, ירושלים תשט"ו, א, עמ' סג-שסד: 'וכמה הן אותיות שבהן נתחתמו שמים וארץ, שנים עשרה הן, כנגד שנים עשרה שעות היום ושנים עשרה שעות הלילה ושנים עשר חדשי שנה ושנים עשר מזלות ושנים עשר שבטים ושנים עשרה ארצות, וכולן על שמותם של שבטים, שנאמר "יצב גבולות עמים למספר בני ישראל" (דברים לב, ח)'. 137 קְדוּשׁ מִיָּרְחִים: קדושתו של הקב"ה עולה מן החדשים, ובדומה בטורים הבאים. 139 שְׁנִים עָשָׂר: המילים כתובות בשוליים. 140 קְדוּשׁ: הקב"ה. קִבְעַ... יָרְחִים: קבע את סדרי החדשים הנמנים על פי הלבנה. 141 לְמַנְיִן סֵדֶר מְזָלוֹת: ייתכן שנשמטה מילה אחרי 'למנין', ועל פי המקבילה (שתוארה במבוא) נראה שצ"ל: 'למנין חמה'. 142 לְמַנְיִן כְּבוֹדוֹ: כדי להימנות יחדיו ולכבדו; ואולי צ"ל 'למנין כְּבוֹדוֹ', כפי שהוצע במבוא.

ט². 143 לְעֵנִי: למשה, על פי במדבר יב, ג. 144 לְעֵבֶר זֶה הַחוֹדֶשׁ: חודש מעובר הוא חודש מלא (בן שלושים יום), וניסן הוא תמיד חודש מלא על פי הלוח הקבוע, ועל פי ייני נקבע ניסן כחודש מלא כבר מימי

145 מִמְקוֹמוֹ <עַשׂ מִנֵּינִי כָּל חוֹדֶשׁ עַל זֶה הַחוֹדֶשׁ
מִמְקוֹמוֹ <יפֹאן> [...] פִּעְמִים ...>

ט³

אחד

אֲזִי מִחֲדָשִׁים הִי... [...] נִכְתָּר נִסָּן
בּוֹ ב... [...] וְטָמָא פִּסַּח בְּאַיִר
[ג.] חִידוֹת מְקַבְּלֵי חִירוֹת [בְּסִינֹן]

משה. 145 עַשׂ... הַחוֹדֶשׁ: עֲשֵׂה הַקֶּב"ה וְקַבֵּעַ אֶת מִנֵּינִי כָּל הַחוֹדָשִׁים עַל פִּי חוֹדֶשׁ נִסָּן, שֶׁהוּא הַחוֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן.

ט³. 146 אֲזִי... נִסָּן: הַטּוֹר קְטוּעַ מַחֲמַת קֶרַע בַּכֶּתֶב הַיָּד, אֲךָ נִרְאָה שֶׁעֲנִינֵנו: נִסָּן הוֹכְתָר מִכָּל הַחוֹדָשִׁים (בַּהִיּוֹתוֹ הַחוֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן). 147 וְטָמָא פִּסַּח בְּאַיִר: רִמּוֹז לַפִּסַּח שְׁנֵי שְׁבָאִיר חוֹגֵג אוֹתוֹ מִי שֶׁהִיָּה טָמָא אוֹ בְּדֶרֶךְ רַחוּקָה בִּי"ד בְּנִסָּן (עַל פִּי בַמְדַּבֵּר ט, י-יא). 148 חִידוֹת: הַקְרִיאָה מְסוּפָקֶת, וְאִם אֲכֵן כְּתוּב 'חִידוֹת' אֲפֻשֶׁר לִפְרֹשׁוֹ כְּלִשׁוֹן שִׁמְחָה (כְּמוֹ חֲדוּוּה) אוֹ כְּכִינּוּ לַתּוֹרָה. מְקַבְּלֵי חִירוֹת [בְּסִינֹן]: יִשְׂרָאֵל שֶׁקִּיבְלוּ אֶת לִוְחוֹת הַבְּרִית בְּסִינֹן; הַשְׁוּוּהוּ אֲבוֹת דֹּר' נִתָּן, נו"א, ב (דף ה ע"ב): "וְהִלְחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמְכַתֵּב מִכְתָּב אֱלֹהִים הוּא חִירוֹת עַל הַלְחֹת" (שְׁמוֹת לֵב, טז), אֵל תִּקְרִי "חִירוֹת" אֵלָּא חִירוֹת, שֶׁכֵּל מִי שֶׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָה הִי הוּא בֶּן חוֹרִין לַעֲצֻמוֹ. וְהַשְׁוּוּהוּ גַם וִיקְרָא רֵבָה יח, ג (מִהַדוֹרֶת מִרְגְּלִיּוֹת, עִמ' תז): "וְהִלְחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְגו' חִירוֹת עַל הַלְחֹת" (שְׁמוֹת לֵב, טז), אֵל תִּיקְרָא חִירוֹת אֵלָּא חִירוֹת. ר' יְהוּדָה ור' נַחֲמִיָּה וְרַבִּנְיָן. ר' יְהוּדָה אִמְרֵי, חִירוֹת מִמְלָאךְ הַמּוֹת. ור' נַחֲמִיָּה אִמְרֵי, חִירוֹת מִן הַמְּלָכִיּוֹת. וְרַבִּנְיָן אִמְרֵי, חִירוֹת מִן הַיִּיסוּרִין.